

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ส่งผลต่อคุณภาพ ชีวิต : กรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดระยอง ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม

- 1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
- 1.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม
- 1.3 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
- 1.4 ลักษณะของการมีส่วนร่วม
- 1.5 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- 2.1 ความหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2.2 ความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2.3 รูปแบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2.4 บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 2.5 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. คุณภาพชีวิต

- 3.1 ความหมายของคุณภาพชีวิต
- 3.2 องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต
- 3.3 การประเมินคุณภาพชีวิต

4. ผู้สูงอายุ

- 4.1 ความหมายของผู้สูงอายุ
- 4.2 แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545 - 2564)
- 4.3 บทบาทของผู้สูงอายุ
- 4.4 ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ

5. บริบทของโรงเรียนผู้สูงอายุ

- 5.1 กรอบแนวคิดโรงเรียนผู้สูงอายุ
- 5.2 โครงสร้างและแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ

5.3 ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยต่างประเทศ

6.2 งานวิจัยในประเทศ

การมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมไว้ดังต่อไปนี้ ธีระ รุญเจริญ (2553 : 206) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานเข้ามามีบทบาทในการพิจารณาแก้ไขปัญหา และตัดสินใจร่วมกันในการรับผิดชอบการบริหารงานบางอย่างเพื่อประโยชน์ในการระดมสมองและแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บริหาร

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553 ข : 12) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด หรือร่วมทำกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเองและชุมชน

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 3) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ รวมถึงการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการบริหาร และการเมืองเพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน

ฉลาด จันทรสมบัติ (2554 : 166) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมหรือท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม 6 ประการ ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมประเมินผล

บวรศักดิ์ อุวรรณ โณ และคณะ (2554 : 18) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะการร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลตามนโยบายแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ

สถาบันพระปกเกล้า (2556 : 10) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียในการดำเนินการต่าง ๆ ของภาครัฐได้เข้ามารับรู้ข้อมูลข่าวสาร

ได้แสดงความคิดเห็น ความห่วงใยต่อแนวทางการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐและการตัดสินใจของผู้บริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผลจากการตัดสินใจ การให้คำปรึกษาหารือร่วมกัน และร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ

พุตตี (Putti. 1987 : 304) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง พื้นฐานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลให้การบริหารจัดการมีลักษณะกว้างขวาง ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้การมีส่วนร่วมขยายไปสู่การปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์การ

ฮอดกิ้นสัน (Hodgkinson. 1991 : 94) ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก หรือความปรารถนาของกลุ่มบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม และสร้างคุณประโยชน์เพื่อสังคม

สตีเยร์ส และพอร์เตอร์ (Steers and Porter. 1991 : 3) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การแสดงความคิดเห็นของบุคคล เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ขององค์การหรือสังคม

นิวสตรอมและเดวิส (Newstrom and Davis. 1993 : 222) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลในสถานการณ์ที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและช่วยแบ่งเบาความรับผิดชอบระหว่างสมาชิก

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการคิด การวิเคราะห์ปัญหา การจัดการทรัพยากร การให้และรับข้อมูลข่าวสาร การแก้ไขปัญหา การแสดงความคิดเห็น การกำหนดนโยบาย การวางแผน การร่วมปฏิบัติการตัดสินใจ รวมถึงการติดตามและประเมินผลกิจกรรม เพื่อให้กิจกรรมขององค์กรบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ชัยวัฒน์ วัฒนศักดิ์ (2549 : 38 ; อ้างถึงใน กอพร ต่อวัฒนกิจกุล. 2560 : 10) กล่าวถึงการทำงานแบบมีส่วนร่วมว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการที่คนปัจจุบันทั้งในระดับครอบครัว โรงเรียน ชุมชน องค์กร หรือระดับประเทศ เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และยินยอมปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างสมัครใจ

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 3) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ว่า ประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริหารและทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน

ฮอดคินสัน (Hodgkinson. 1991 : 94) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก หรือความปรารถนาของกลุ่มบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม และสร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคม

สตีร์ส และพอร์เตอร์ (Steers and Porter. 1991 : 3) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการแสดงความคิดเห็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ขององค์กรหรือสังคม

ทาวน์เซนด์ (Townsend. 1994 : 56) ได้ให้ความสำคัญและเหตุผลที่ต้องให้ชุมชนหรือบุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับสถานศึกษาไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. บุคลากรในชุมชนตระหนักดีว่าการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับทางโรงเรียนมีความสัมพันธ์ต่อผลผลิตทางการศึกษาของโรงเรียน
2. บุคลากรในชุมชนเชื่อว่าชุมชนได้รับผลกระทบโดยตรงต่อการตัดสินใจ หรือการเข้ามามีส่วนร่วมของพวกเขา
3. บางครั้งพวกเขาอาจได้รับการขอร้อง หรือได้รับมอบหมายให้แสดงความคิดเห็น หรือเข้ามามีส่วนร่วมกับทางโรงเรียน

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมทำให้บุคคลมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ทำงานด้วยความสมัครใจ สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในองค์กรซึ่งจะส่งผลทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ซึ่งสุปรียา เรืองฤทธิ์ (ออนไลน์. 2557) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

มาสโลว์ (Maslow. 1970 ; อ้างถึงใน สุปรียา เรืองฤทธิ์. ออนไลน์. 2557) ได้อธิบายว่าการเกลี้ยกล่อมเป็นการใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อมุ่งให้เกิดความน่าเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้เกิดผลดี ผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของมนุษย์ตามหลักทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความต้องการพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ โดยความต้องการจะถูกจัดลำดับจากน้อยไปมาก เมื่อความต้องการเกิดขึ้นแล้วและยังไม่ได้รับการบำบัดอย่างเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นจะยังคงอยู่ และจะเป็นแรงขับที่ผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมโน้มเอียงไปในทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาพฤติกรรมความต้องการของมนุษย์ว่าเป็น

ตัวกำหนดปัญหาหรือความอยากและจะพยายามขวนขวายให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการไม่เหมือนกัน แต่อย่างน้อยที่สุดก็จะมีความต้องการขั้นพื้นฐานที่เหมือนกันโดยลำดับ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลจะได้รับการตอบสนองความต้องการนั้นมากน้อยเพียงใด ซึ่ง “ลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์” (Hierarchy of Needs) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1.1 ความต้องการด้านสรีรวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

1.2 ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยซึ่งปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

1.3 ความต้องการด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความรัก และความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.4 ความต้องการด้านเกียรติยศชื่อเสียง (Self-esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการโดดเด่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวข้องกับความมั่นใจในตัวเอง ความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

1.5 ความต้องการด้านความสำเร็จแห่งตน (Self-actualization Needs) เป็นความต้องการในขั้นสูงสุดที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง เพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญกำลังใจของคนในชาติ (National Morale)

เชื่อว่าคนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลของการทำงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาไรต์เอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงาน ทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดียอมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

3. ทฤษฎีความเป็นชาตินิยม (Nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วม คือ การสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ มีความจงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการระดมความร่วมมือของกลุ่มคน ให้ปฏิบัติงานอย่างมีวิญญูกำลังใจรวมถึงการจูงใจไปยังเป้าประสงค์ เพื่อให้งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader)

5. ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารและวิธีการปฏิบัติงาน (Administration and Method)

การใช้ระบบการบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีการหนึ่งที่ยั่งยืนเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ อย่างไรก็ตาม ผลของความร่วมมือ ยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการบริหาร เพราะธรรมชาติของมนุษย์มักทำงานด้วยความรัก ความชอบ ความสมัครใจ ไม่ต้องการการบีบบังคับใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ถ้าไม่ควบคุมเลย ก็จะไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบการบริหารเป็นการปฏิบัติตามนโยบาย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่คาดหวังด้านผลประโยชน์ ดังนั้น จึงควรใช้ระบบผสมผสานกัน ระหว่างการส่งเสริมให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานและการใช้กฎเกณฑ์ข้อบังคับที่เหมาะสมเพื่อให้ผลงานเป็นไปตามนโยบายของภาครัฐ

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมอยู่ด้วยกันหลายทฤษฎี ประกอบด้วย ทฤษฎีเกลี้ยกล่อมมวลชนเป็นการ ใช้คำพูดหรือการกระทำเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เป็นสำคัญสอดคล้องกับทฤษฎีการระดมสร้างขวัญ กำลังใจของคนในชาติและทฤษฎีความเป็นชาตินิยม สำหรับทฤษฎีการสร้างผู้นำเป็นการอธิบายถึง คุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้นำที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ตาม ส่วนทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารและวิธีการปฏิบัติงานมุ่งประเด็นที่การใช้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติตามนโยบายเพื่อบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553 ข : 24 - 25) ได้จำแนกลักษณะการมีส่วนร่วมไว้หลากหลายดังต่อไปนี้

1. จำแนกตามกระบวนการบริหาร ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การจัดองค์การ การสื่อสาร การประสานงาน และการประเมินผล
2. จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการประชุม การเสวนาสถรพัยสัน การเป็นกรรมการ การเป็นผู้เชิญชวน และการเป็นผู้ใช้แรงงาน
3. จำแนกตามระดับความเข้มข้นของการมีส่วนร่วม
4. จำแนกตามวิธีการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมโดยตรงและทางอ้อม

รัตนาน บัตตานี (2554 : 89 - 93) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคชบา 5 กลีบ เป็นวิธีการบริหารการศึกษาที่มีกระบวนการพัฒนาด้วยการนำหลักการของวงจรคุณภาพ PDCA (Deming Circle) มาเป็นกรอบแนวในการดำเนินงาน ดังนี้

1. ขั้นวางแผน (Plan) เป็นการวางแผนร่วมกับบุคลากรเกี่ยวกับขั้นตอน วิธีการ รวมทั้งการสร้าง ความเข้าใจและเชิญชวนบุคลากรที่เกี่ยวข้องมาร่วมคิด ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์เพื่อนำข้อสรุปไปใช้ในการออกแบบกระบวนการทำงาน
2. ขั้นดำเนินงาน (Do) เป็นการสร้างความเข้าใจกับบุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างเป็นระบบ
3. ขั้นติดตามประเมินผล (Check) เป็นการติดตามตรวจสอบร่วมกันดูว่าการดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ อย่างไรหลังจากที่มีการนำนวัตกรรมไปใช้ในการบริหารสถานศึกษา ส่วนการประเมินผลเป็นการพิจารณาในเชิงระบบ (System Approach) ได้แก่ การประเมินปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต
4. ขั้นปรับปรุงและพัฒนา (Act) เป็นการนำข้อมูลย้อนกลับจากผลการประเมินไปปรับปรุงแก้ไขกระบวนการดำเนินการในด้านต่าง ๆ ร่วมกันให้ดียิ่งขึ้น

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555 : 16) ได้กำหนดลักษณะการมีส่วนร่วมที่พบในสถานการณ์จริง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายตั้งแต่การกำหนดความต้องการ ความจำเป็น การตัดสินใจทางเลือก วิธีการดำเนินการ การรับผิดชอบ เป็นต้น การมีส่วนร่วมลักษณะนี้เป็นรูปแบบที่พึงประสงค์ในการดำเนินการ

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมที่ผู้กำหนดภาพรวมเป็นบุคคลภายนอก ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในลักษณะของการแสดงความคิดเห็นในการดำเนินการบางส่วนหรือร่วมกิจกรรมบางลักษณะหรือบางกิจกรรม เช่น กิจกรรมที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนดกรอบนโยบายและให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเลือกดำเนินการต่าง ๆ เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบหรือแบบผู้ได้บังคับบัญชา เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมแบบโดยยึดความต้องการของผู้บังคับบัญชาหรือผู้ที่มีอำนาจ ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในเชิงบทบาทไม่เท่าเทียมกันและเกิดความรู้สึกสูญเสียอำนาจให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

มธุรดา ศรีรัตน์ (ออนไลน์, 2555) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคม องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน รวมถึงประชาชนมีบทบาทหลักตามสิทธิหน้าที่ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยเริ่มตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การวางแผน การร่วมปฏิบัติและการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชน ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ

2. ลักษณะการมีส่วนร่วมทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้งค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องนำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นริเริ่มสร้างสรรค์ การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินด้วยความสมัครใจ

สุปรียา เรืองฤทธิ์ (ออนไลน์, 2557) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ลี (Lee, 1976 : 144) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นสมาชิก (Membership) คณะกรรมการชุมชน สมาชิกองค์กรชุมชน
2. เป็นผู้เข้าประชุม (Attendance at Meeting) การปฏิบัติของโครงการ
3. เป็นผู้บริจาคเงิน (Financial Contribution) ผู้สนับสนุนทางการเงินและอุปกรณ์ต่าง ๆ

ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

4. เป็นกรรมการ (Membership on Committees) ผู้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ
5. เป็นประธานหรือผู้นำ (Position of Leadership) ในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ

ฮันติงตัน และเนลสัน (Huntington and Nelson. 1976 : 12 - 15) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมโดยคู่มือที่กิจกรรม เช่น ด้านการเมือง การประท้วง การทำประชามติ เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมโดยพิจารณาจากระดับการบริหาร 3 ระดับ ดังนี้

2.1 ระดับแนวราบ เป็นการมีส่วนร่วมโดยทุกฝ่ายมีความเสมอภาคกันในตำแหน่งระดับเดียวกัน

2.2 ระดับแนวตั้ง เป็นการมีส่วนร่วมตามสายการบังคับบัญชา

2.3 การมีส่วนร่วมทั้งแนวราบและแนวตั้ง เป็นการมีส่วนร่วมโดยบางครั้งต้องทำงานร่วมกับผู้บังคับบัญชาแผนกฝ่ายอื่น ๆ และกับลูกน้อง โดยจะมีบทบาททั้งแนวราบและแนวตั้ง

3. การมีส่วนร่วมซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจ และการควบคุม

โคเฮิน และอัพฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff. 1980 : 213 - 235) ได้กล่าวว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งได้ 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)

2. ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)

3. ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)

4. ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ซาซคิน (Sashkin. 1982 : 110 - 113) ได้กล่าวถึงลักษณะการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตั้งเป้าหมาย (Participation in Goal Setting) หมายถึง การที่ผู้ปฏิบัติงานในระดับบุคคล ระดับผู้บังคับบัญชา หรือระดับกลุ่ม ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของงาน เพื่อให้การทำงานหรือผลการปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision Making) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาหารือในหลาย ๆ โอกาส มีอิทธิพลในการกำหนดเป้าหมายของงาน รวมถึงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการตัดสินใจนั้น ตลอดจนการตรวจสอบและประเมินทางเลือกในการตัดสินใจต่าง ๆ

3. การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา (Participation in Problem Solving) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้มีความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล รวมถึงได้พัฒนาความคิดใหม่ ๆ ในการทำงาน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลนั้น ๆ และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการพัฒนาปรับปรุงงาน

4. การมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง (Participation in Change) หมายถึง การมีส่วนร่วมที่มีความยากและซับซ้อน โดยผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชานั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้าง วิเคราะห์ และแปลความหมายของข้อมูลองค์การ เพื่อทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาขององค์การ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาองค์การ

กล่าวโดยสรุป ลักษณะการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับกระบวนการบริหารงาน ประเภทของกิจกรรมที่ทำ การใช้อำนาจทางการบริหาร บทบาทของผู้มีส่วนร่วม รูปแบบการมีส่วนร่วม และระดับความเข้มข้นของการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิทย์ พวงงาม (2551 : 8 ; อ้างถึงใน พชรภรณ์ สิงห์สุริ. 2558 : 14 - 15) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา กล่าวคือ ถ้าหากประชาชนยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ประชาชนรู้จักวิธีการคิด รวมถึงตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำปัจจัยข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ประชาชนส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินงาน และกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วม ประชาชนย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์ หรือส่งผลเช่นไร

ศุภมาส ภาวะเกตุ (2553 : 34) ได้แบ่งขั้นตอนการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของกลุ่มชนและชุมชน
2. การกำหนดแนวทางดำเนินงานให้บรรลุผลในการแก้ปัญหาหรือบรรลุเป้าหมาย
3. การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามผล

จินตวีร์ เกษมสุข (2554 : 4) ได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ 4 ขั้นตอนหลัก ๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการคิด ศึกษา ค้นคว้าหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนความต้องการของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อลดและแก้ไขปัญหา

3. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจัดการหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย

4. การมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม และประเมินผลการทำงาน

สุปรียา เรื่องฤทธิ์ (ออนไลน์. 2557) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมว่ามี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นวางแผน
2. ขั้นการดำเนินกิจกรรม
3. ขั้นการใช้ประโยชน์
4. ขั้นการได้รับประโยชน์

สมบัติ นามบุรี (2562 : 190) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการพัฒนา 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงานและดำเนินงานขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. ขั้นมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด

วิชาร์ด โจโน (Wisardjono. 1978 : 66) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าต้องเกี่ยวข้องกับทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ดังนี้

1. การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์
2. การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

3. การกำหนดทางเลือกหรือวางแผน
4. การปฏิบัติตามแผนโดยใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ
5. การเข้าถึงซึ่งความรู้ที่จะก่อให้เกิดความพยายามในการพัฒนา

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff. 1980 : 213 - 235 ; อ้างถึงใน พชรภรณ์ สิงห์สุรี. 2558 : 15) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยจะต้องกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญของโครงการ จากนั้นเลือกกำหนดนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยการตัดสินใจมี 3 ระยะ ประกอบด้วย การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ส่วนที่เป็นองค์ประกอบในการดำเนินงานนั้น คือใครที่จะเข้ามามีส่วนร่วมบ้าง และจะทำโดยวิธีการใด เช่น การสนับสนุนทรัพยากรและสิ่งของ การร่วมบริหารและการประสานความร่วมมือ เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ นอกจากจะให้ความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการกระจายผลประโยชน์ด้วย โดยผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมถึงผลประโยชน์ทั้งทางบวกและผลประโยชน์ทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ประการสำคัญคือต้องเข้าร่วมติดตาม ตรวจสอบความก้าวหน้าการดำเนินงานว่าเป็นไปตามที่วางแผนไว้หรือไม่ มีความก้าวหน้ามากน้อยเพียงใด โดยความคิดเห็นจากสาธารณชนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ

ฟอนารอฟ (Fornaroff. 1980 ; อ้างถึงใน สมบัติ นามบุรี. 2562 : 188) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

1. การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

2. การดำเนินงาน

3. การใช้บริการจากโครงการ

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

โลว์เดอร์มิลค์และเลโซว์ (Lowdermilk and Latios. 1980 : 694 - 700) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสำรวจขั้นต้น (Preliminary reconnaissance)

2. การศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (Priority problem identification studies)

3. การแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหา (Search for solution)
4. การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา (Assessment)
5. การปฏิบัติตามโครงการ (Project implementation)
6. การประเมินโครงการ (Formal project evaluation)
7. การพิจารณาทบทวนโครงการ หรือดำเนินการให้บรรลุ (Project reconsideration or completion)

ชาดีสและคณะ (Shadid and et al. 1982 : 356) ได้จำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประการแรกสุดที่จะต้องทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็คือการตัดสินใจในการดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจระหว่างการปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและทางลบ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล สิ่งสำคัญคือการสังเกตความเห็น ความชอบ และความคาดหวัง ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคลากรในกลุ่มต่าง ๆ ได้

จากการศึกษาขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของนักวิชาการท่านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ห้วงองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมได้ดังตาราง 1

ตาราง 1 การวิเคราะห์องค์ประกอบที่มีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นักวิชาการ	ประเด็น										
	โกวิทย์ พวงงาม (อ้างอิงใน พชรภรณ์ ถึงสุรี. 2558)	ศุภมาส การะเกตุ (2553)	จินตวิร์ เกษมสุข (2554)	สุปรียา เรืองฤทธิ์ (ออนไลน์. 2557)	สมบัติ นามบุรี (2562)	วิชารัต ใจโน้ (Wisardjono. 1978)	โคเอ็น และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff. 1980)	ฟอนารอฟ (Fomaroff. 1980)	โรวเดอร์มิลด์และเลโซว์ (Lowdermilk and Latios. 1980)	ชาดิดและคณะ (Shadid and et al. 1982)	รวม
1. การวางแผน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10
2. การดำเนินงาน	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	9
3. การประเมินผล	✓	✓	✓		✓		✓		✓	✓	7
4. การตัดสินใจ			✓				✓				2
5. การใช้ประโยชน์				✓				✓			2
6. การรับผลประโยชน์				✓	✓		✓	✓		✓	5
7. การปรับปรุงพัฒนา			✓			✓			✓		3
8. การสำรวจขั้นตอน									✓		1

จากตาราง 1 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่มีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจากนักวิชาการที่มีค่าความถี่ตั้งแต่ 7 คะแนนขึ้นไป จำนวน 3 ตัวแปร ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ความหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

โกวิท พวงงาม (2553 : 20) กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง การที่องค์กรหนึ่งมีพื้นที่อาณาเขตของตนเอง มีประชากรและมีรายได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด โดยมีอำนาจและอิสระในการปกครองตนเอง มีการบริหารการคลังของตนเอง รวมทั้งมีอำนาจหน้าที่ให้บริการด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน ซึ่งประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวจะมีส่วนร่วมในการบริหารและปกครองตนเอง อาทิ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาในชุมชน หรือการมีส่วนร่วมในการบริหารและการปกครองตนเอง โดยผ่านตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้ง

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553 ก : 38) กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง การปกครองท้องถิ่น (Local Government) หรือการปกครองตนเอง (Local Self-government) ที่เป็นการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตนตามที่ได้รับโอนอำนาจจากส่วนกลางมาให้และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ดังนั้น ท้องถิ่นจึงเป็นองค์กรที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีผู้บริหารที่ได้รับเลือกจากคนในท้องถิ่น มีอำนาจอิสระในการตัดสินใจ มีรายได้และมีงบประมาณ ตลอดจนมีเจ้าหน้าที่ของตนเองในการปฏิบัติงาน จึงกล่าวได้ว่าการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย (Basic Democracy) ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเสมือนเป็นสถาบันฝึกสอนให้แก่ประชาชนในพื้นที่ได้เรียนรู้

มลฤดี โฟพวงพันธ์ (ออนไลน์, 2555) กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง การปกครองที่รัฐบาลกลางให้อำนาจหรือกระจายอำนาจให้หน่วยการปกครองท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้อำนาจการปกครองร่วมกันทั้งหมด หรือเพียงบางส่วนในการบริหารท้องถิ่นตามหลักการที่ว่าถ้าอำนาจการปกครองมาจากประชาชนในท้องถิ่นแล้ว รัฐบาลของท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องมีองค์กรของตนเอง อันเกิดจากการกระจายอำนาจของรัฐบาลกลาง โดยให้องค์กรอันมิได้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาล มีอำนาจในการตัดสินใจและบริหารงานภายในเขตอำนาจของตน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ได้ระบุถึงการปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ในหมวด 14 มาตรา 249 ใจความว่า ให้มีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น รวมถึงในการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบใด ให้คำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่นและความสามารถในการปกครองตนเองในด้านรายได้ จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร และพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบประกอบด้วย

ณัฐพล ใจจริง และกฤษณ์ วงศ์วิเศษธร (ออนไลน์, 2563) กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง หน่วยการปกครองที่เกิดตามหลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งมีความเป็นอิสระ (Autonomy) ในการปกครองตนเอง โดยสิ่งที่สามารถสะท้อนระดับของการกระจายอำนาจ และความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่ามีอยู่มากน้อยเพียงใด สามารถพิจารณาได้จากการให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการแทรกแซงหรือกำกับดูแลของส่วนกลาง กล่าวคือ หากอำนาจหน้าที่ในการจัดทำภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอยู่กว้างขวาง ย่อมสะท้อนถึงระดับการกระจายอำนาจที่มีอยู่สูง และหากส่วนกลางเข้ามาแทรกแซงหรือกำกับดูแลอยู่น้อย ก็สามารถสะท้อนถึงความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีอยู่สูง เป็นต้น

นกรินทร์ เมฆไตรรัตน์ (ออนไลน์, 2563) กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง การกระจายอำนาจเป็นการปกครองที่รัฐและรัฐบาลกลางได้สละอำนาจ หรือมอบอำนาจการตัดสินใจ ในทางการปกครองและการบริหารของส่วนกลางให้แก่องค์กรอื่นอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้ มีการประกาศหลักและแนวทางการมอบอำนาจนั้นไว้เป็นกฎหมาย หรือโดยนโยบายที่สำคัญของประเทศ และองค์กรที่สามารถรับมอบอำนาจจากรัฐบาลกลาง มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ สามารถมีทรัพย์สิน มีงบประมาณ มีอำนาจหน้าที่ที่ชัดเจน รวมทั้งมีบุคลากร ตลอดจนจนถึงผู้บริหารและสภาที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน โดยทำหน้าที่ให้บริการประชาชนภายในอาณาบริเวณหนึ่ง ๆ ที่มีความชัดเจนแน่นอน

กล่าวโดยสรุป องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้น โดยได้รับการกระจายอำนาจจากรัฐบาลกลางมีหน้าที่บริการประชาชนในท้องถิ่นให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมทั้งสามารถบริหารงานได้อย่างอิสระตามความเหมาะสมภายใต้ขอบเขตอำนาจที่กฎหมายกำหนด

ความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

มลฤดี โฝพ่วงพันธ์ (ออนไลน์, 2555) กล่าวถึง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ว่ามีความสำคัญต่อรากฐานการปกครองของระบอบประชาธิปไตย เป็นสถาบันฝึกสอนทางการเมือง การปกครองให้แก่ประชาชน ทำให้เกิดความคุ้นเคยในการใช้สิทธิและหน้าที่พลเมือง อันจะนำมาซึ่งความศรัทธา เลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมือง สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ได้ตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ

เลิศศักดิ์ ต้นโต และสรล มารู (2558 : 25) กล่าวว่า องค์กรปกครองท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่น การส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (ออนไลน์, 2563) กล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่า เป็นการถ่ายเทอำนาจทางการเมืองการปกครองเพื่อช่วยแก้ปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมถึงยังเป็นการฝึกประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการตัดสินใจในระดับท้องถิ่นอย่างเสรีภาพ

สิวาพร สุขเอียด (ออนไลน์, 2563) ได้สรุปความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ว่า เป็นการปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยและเรียนรู้การปกครองตนเอง ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่น ช่วยแก้ปัญหาในท้องถิ่นได้ตรงเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบแบบพึ่งตนเองทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

อนุรัตน์ อนันทนาธร (ออนไลน์, 2563) กล่าวว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญในการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยการปกครองตนเองในรูปแบบของการกระจายอำนาจ ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐ และยังเป็นองค์กรที่ช่วยฝึกการบริหารราชการแผ่นดิน

สรุปได้ว่า การปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก เป็นการพัฒนาให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าสามารถจัดสรรทรัพยากรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว

รูปแบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2495 (2495 : 287) ได้อธิบายถึงการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินว่ามีอยู่ด้วยกัน 3 ระดับ ได้แก่ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นตามมาตรา 70 แบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ.2537 ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ทำให้การปกครองส่วนท้องถิ่นมีรูปแบบเพิ่มขึ้นอีก 1 รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนตำบล หลังจากนั้นได้มีพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะสุขาภิบาลเป็นเทศบาลในปี พ.ศ.2542 ส่งผลให้การปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันมีทั้งหมด 5 รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล สำหรับการจัดระเบียบการปกครองเทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล พอสรุปได้ดังนี้

1. เทศบาล

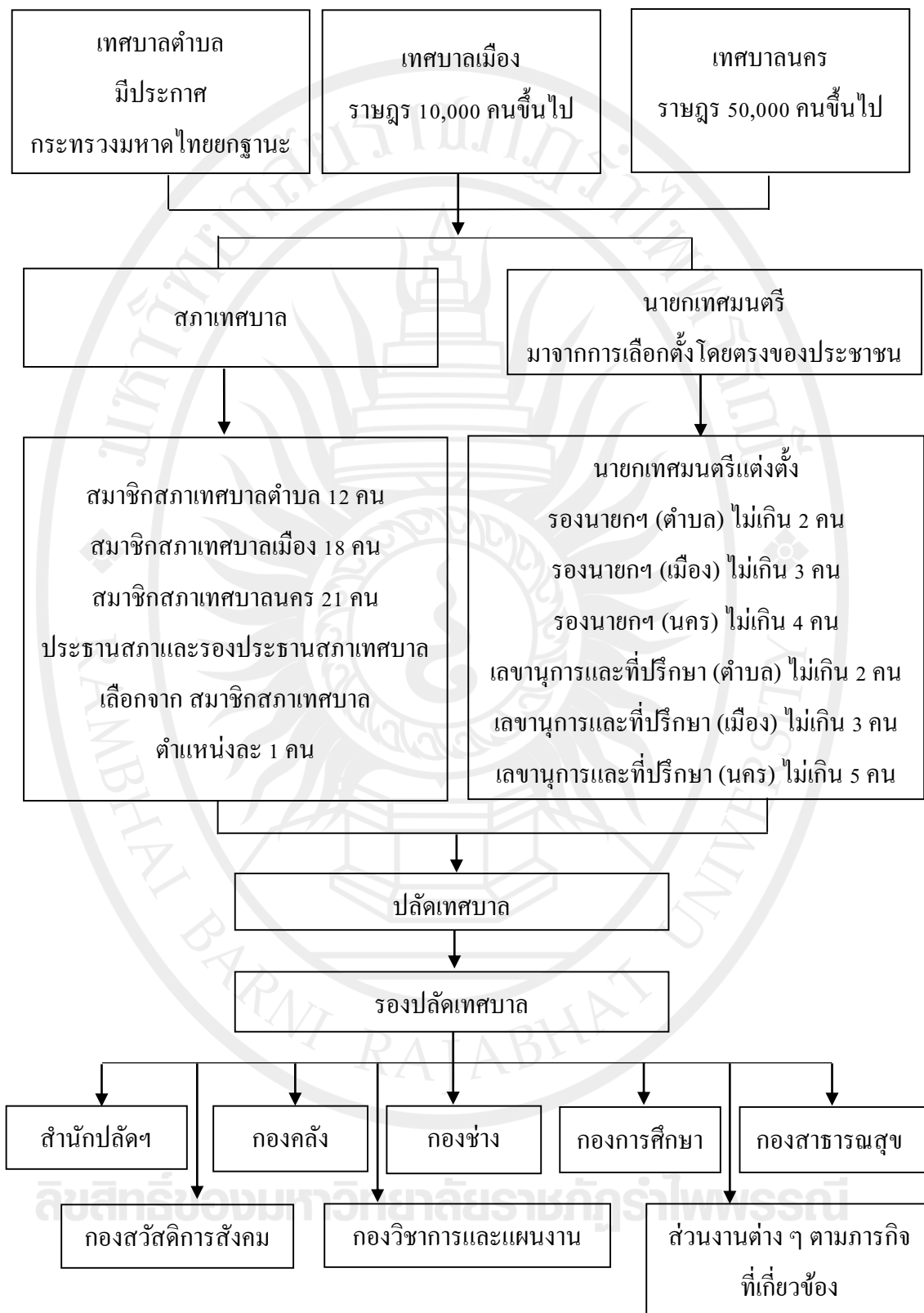
เทศบาลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงฉบับที่ 12 พ.ศ.2546 โดยเฉพาะมาตรา 9 - 11 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ การพิจารณาจัดตั้งเทศบาลไว้ดังนี้ (พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 12) พ.ศ.2546. 2546 : 2)

มาตรา 9 เทศบาลตำบล ได้แก่ ท้องถิ่นซึ่งมีประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะขึ้นเป็น เทศบาลตำบล ประกาศกระทรวงมหาดไทยนั้นให้ระบุชื่อและเขตเทศบาลไว้ด้วย

มาตรา 10 เทศบาลเมือง ได้แก่ ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัด หรือท้องถิ่นชุมนุม ชนที่มีราษฎรตั้งแต่หนึ่งหมื่นคนขึ้นไป ทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่ อันต้องทำตาม พระราชบัญญัตินี้ และซึ่งมีประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะเป็นเทศบาลเมือง ประกาศ กระทรวงมหาดไทยนั้นให้ระบุชื่อและเขตของเทศบาลไว้ด้วย

มาตรา 11 เทศบาลนคร ได้แก่ ท้องถิ่นชุมนุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไป ทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้ และซึ่งมีประกาศ กระทรวงมหาดไทยยกฐานะเป็นเทศบาลนคร ประกาศกระทรวงมหาดไทยนั้นให้ระบุชื่อและ เขตของเทศบาลไว้ด้วย

โครงสร้างของเทศบาลแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ สภาเทศบาลและนายกเทศมนตรี สภาเทศบาล ประกอบด้วย สมาชิกสภาเทศบาลซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงเป็นผู้แทนของปวงชน ในเขตเทศบาลนั้น สภาเทศบาลมีประธานสภาคนหนึ่ง และรองประธานสภาคนหนึ่งซึ่งผู้ว่าราชการ จังหวัดแต่งตั้งจากสมาชิกสภาเทศบาลตามมติของสภาเทศบาล โดยมีหน้าที่พิจารณาร่างเทศบัญญัติ เทศบาลและกำกับดูแล การบริหารเทศบาลของนายกเทศมนตรี ส่วนนายกเทศมนตรีมาจากการ เลือกตั้งโดยตรงของประชาชนตามกฎหมาย ว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหาร ท้องถิ่น โดยมีหน้าที่ควบคุมและรับผิดชอบการบริหารกิจการของเทศบาลตามที่กฎหมายกำหนด ทั้งนี้ ในแต่ละเทศบาลจะมีการแบ่งส่วนราชการตามความเหมาะสม ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 โครงสร้างการบริหารงานของเทศบาล
ที่มา : พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 12) พ.ศ.2546

2. องค์การบริหารส่วนตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงฉบับที่ 7 พ.ศ.2562 โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลไว้ดังนี้ (พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2562. 2562 : 20 - 21)

มาตรา 40 สภาตำบลที่มีรายได้โดยไม่รวมเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกันสามปีเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท หรือตามเกณฑ์รายได้เฉลี่ยในวรรคสอง อาจจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลได้ โดยทำเป็นประกาศของกระทรวงมหาดไทยและให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในการประกาศนั้นให้ระบุชื่อและเขตขององค์การบริหารส่วนตำบลไว้ด้วย

มาตรา 41 สภาตำบลที่ได้จัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลตามมาตรา 40 ให้พ้นจากสภาพแห่งสภาตำบลนับแต่วันที่ได้ประกาศจัดตั้งขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นต้นไป

บรรดาขบประมาณ ทรัพย์สิน สิทธิ สิทธิเรียกร้อง หนี้ และเจ้าหน้าที่ของสภาตำบลตามวรรคหนึ่ง ให้โอนไปเป็นขององค์การบริหารส่วนตำบล

มาตรา 41 ทวิ สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลอาจรวมกับองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีเขตติดต่อกันภายในเขตอำเภอเดียวกันได้ ตามเจตนารมณ์ของประชาชนในเขตตำบลนั้น โดยให้นำมาตรา 40 และมาตรา 41 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

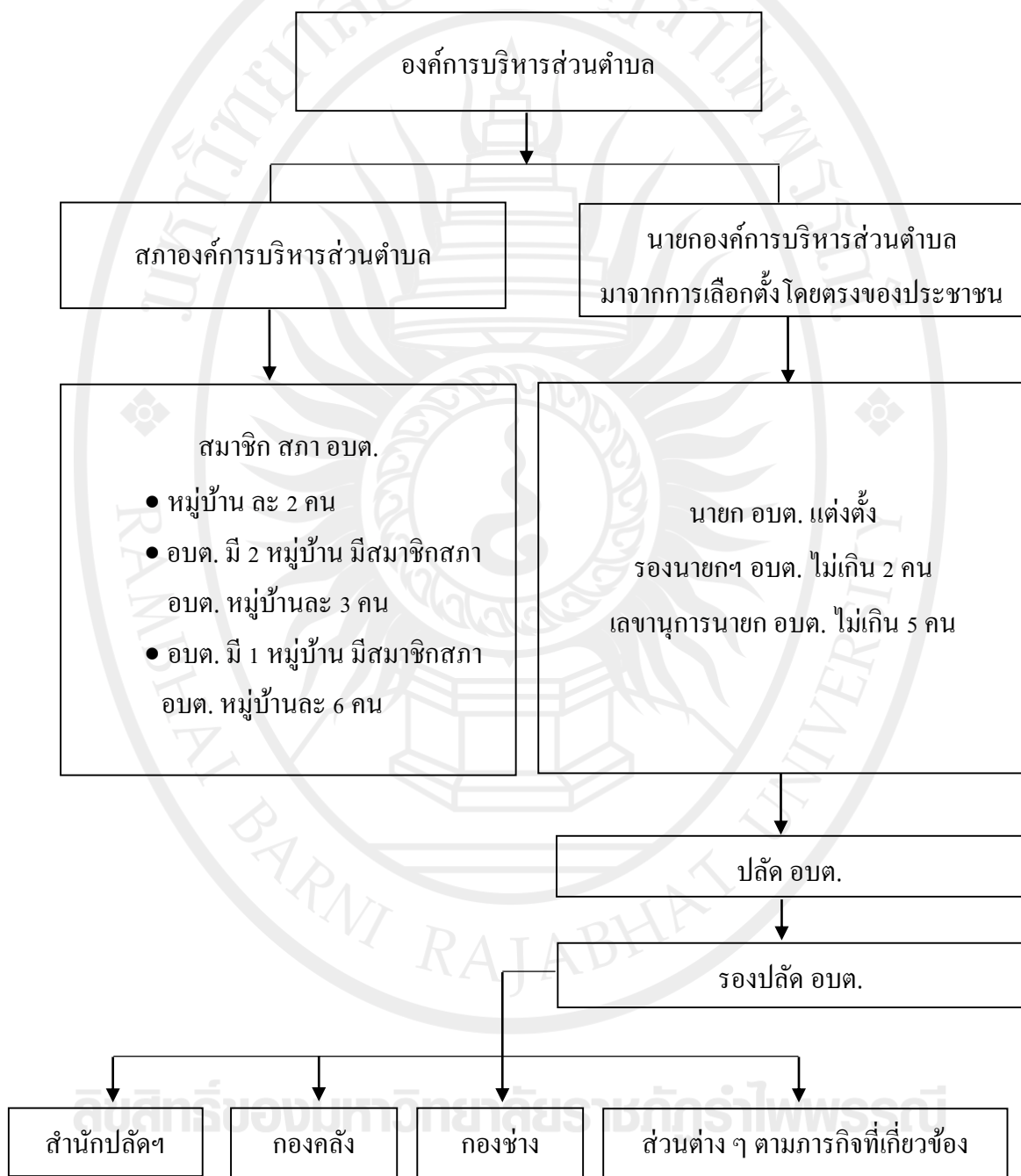
มาตรา 41 ตริ สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลอาจรวมกับหน่วยการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นอื่นที่มีเขตติดต่อกันภายในเขตอำเภอเดียวกัน ได้ตามเจตนารมณ์ของประชาชนในเขตตำบลนั้น โดยทำเป็นประกาศของกระทรวงมหาดไทย และให้กำหนดเขตใหม่ของหน่วยการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นไว้ในประกาศกระทรวงมหาดไทยด้วย

มาตรา 43 องค์การบริหารส่วนตำบลมีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่น

มาตรา 44 องค์การบริหารส่วนตำบลประกอบด้วยสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล

โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลจัดรูปแบบโครงสร้างการบริหารเป็นองค์กรหลักในการบริหารส่วนท้องถิ่น มีฐานะเป็นนิติบุคคล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ สภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มาจากการเลือกตั้งโดยราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหาร

ท้องถิ่น โดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลอาจแต่งตั้งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน และเลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 คน เพื่อช่วยเหลือในการบริหารราชการขององค์การบริหารส่วนตำบล ดังภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 โครงสร้างการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล

ที่มา : พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2562

กล่าวโดยสรุป องค์การปกครองท้องถิ่นสามารถจำแนกออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา ซึ่งมีขนาดที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับจำนวนประชากร รายได้ของท้องถิ่น อาณาเขตปกครองโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เลือกผู้แทนของตนเองเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้บริหารท้องถิ่น เพื่อดูแลผลประโยชน์ของท้องถิ่น

บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงฉบับที่ 14 พ.ศ.2562 ได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ในมาตรา 50 - 57 ดังนี้ (พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 14) พ.ศ.2562. 2562 : 169)

เทศบาลตำบล มีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

1. รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย การดูแลการจราจร และส่งเสริม สนับสนุนหน่วยงานอื่นในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว

2. ให้มีและบำรุงทางบกและทางน้ำ

3. รักษาความสะอาดของถนน หรือทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

4. ป้องกันและระงับโรคติดต่อ

5. ให้มีเครื่องใช้ในการดับเพลิง

6. จัดการ ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา ศาสนา และการฝึกอบรม ให้แก่ประชาชน รวมทั้งการจัดการหรือสนับสนุนการดูแลและพัฒนาเด็กเล็ก

7. ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ

8. บำรุงศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

9. หน้าที่อื่นตามที่กฎหมายบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของเทศบาล

เทศบาลตำบลอาจจัดทำกิจการใด ๆ ในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

1. ให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา

2. ให้มีโรงฆ่าสัตว์

3. ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือและท่าข้าม

4. ให้มีสุสานและฌาปนสถาน

5. บำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร

6. ให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้

7. ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น

8. ให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ

9. เทศพาณิชย์

เทศบาลเมือง มีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

1. กิจการตามที่ระบุไว้เช่นเดียวกับหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาลตำบล
 2. ให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา
 3. ให้มีโรงฆ่าสัตว์
 4. ให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์และรักษาคนเจ็บไข้
 5. ให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ
 6. ให้มีและบำรุงสวนสาธารณะ
 7. ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น
 8. ให้มีการดำเนินกิจการโรงรับจำนำหรือสถานสินเชื่อท้องถิ่น
 9. จัดระเบียบการจราจร หรือร่วมมือกับหน่วยงานอื่นในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว
- เทศบาลเมืองอาจจัดทำกิจการใด ๆ ในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้
1. ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือและท่าข้าม
 2. ให้มีสุสานและฌาปนสถาน
 3. บำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร
 4. ให้มีและบำรุงการสงเคราะห์มารดาและเด็ก
 5. ให้มีและบำรุงโรงพยาบาล
 6. ให้มีการสาธารณสุขโลก
 7. จัดทำกิจการซึ่งจำเป็นเพื่อการสาธารณสุข
 8. จัดตั้งและบำรุงโรงเรียนอาชีวศึกษา
 9. ให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬาและพลศึกษา
 10. ให้มีและบำรุงสวนสาธารณะ สวนสัตว์ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
 11. ปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม และรักษาความสะอาดเรียบร้อยของท้องถิ่น
 12. เทศพาณิชย์

เทศบาลนคร มีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล ดังต่อไปนี้

1. กิจการตามที่ระบุไว้เช่นเดียวกับหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาลเมือง
2. ให้มีและบำรุงการสงเคราะห์มารดาและเด็ก
3. กิจการอย่างอื่นซึ่งจำเป็นเพื่อการสาธารณสุข

4. การควบคุมสุขลักษณะและอนามัยในร้านจำหน่ายอาหาร โรงแรมสห และสถานบริการอื่น

5. จัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม

6. จัดให้มีและควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม และที่จอดรถ

7. การวางผังเมืองและการควบคุมการก่อสร้าง

8. การส่งเสริมกิจการท่องเที่ยว

และเทศบาลนครอาจจัดทำกิจการอื่น ๆ เช่นเดียวกับเทศบาลเมืองได้

พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงฉบับที่ 7 พ.ศ.2562 ได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลไว้ในมาตรา 66 - 68 ดังนี้ (พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (ฉบับที่ 7) พ.ศ.2562. 2562 : 26 - 27)

องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาตำบลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมีหน้าที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังนี้

1. จัดให้มีและบำรุงทางน้ำและทางบก

2. รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย การดูแลการจราจร และส่งเสริมสนับสนุนหน่วยงานอื่นในการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว

3. รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

4. ป้องกันและระงับโรคติดต่อ

5. ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

6. จัดการ ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และการฝึกอบรมให้แก่ประชาชน รวมทั้งการจัดการหรือสนับสนุนการดูแลและพัฒนาเด็กเล็กตามแนวทางที่เสนอแนะจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา

7. ส่งเสริมการพัฒนาศตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ

8. คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

9. บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

10. ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมายโดยจัดสรรงบประมาณหรือบุคลากรให้

ตามความจำเป็นและสมควร

องค์การบริหารส่วนตำบลอาจจัดทำกิจการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้

1. ให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร

2. ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น
3. ให้มีและบำรุงรักษาทางระบายน้ำ
4. ให้มีและบำรุงสถานที่ประชุม การกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจและสวนสาธารณะ
5. ให้มีและส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรและกิจการสหกรณ์
6. ส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมในครอบครัว
7. บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร
8. การคุ้มครองดูแลและรักษาทรัพย์สินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน
9. หาผลประโยชน์จากทรัพย์สินขององค์การบริหารส่วนตำบล
10. ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม
11. กิจการเกี่ยวกับการพาณิชย์
12. การท่องเที่ยว
13. การผังเมือง

กล่าวโดยสรุป องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะ เพื่อตอบสนองความต้องการและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยสอดคล้องกับบริบทและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560. 2560 : 14 - 74)

มาตรา 54 (3) รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชนในการจัดการศึกษาทุกระดับ โดยรัฐมีหน้าที่ดำเนินการ กำกับ ส่งเสริม และสนับสนุนให้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล

มาตรา 250 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจดูแลและจัดทำบริการสาธารณะและกิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 (2542. 5 – 8) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังนี้ (พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542. 2542 : 5 – 8)

มาตรา 16 ให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการระบบบริหารราชการณะด้านการจัดการศึกษา รวมถึงการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาสเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง

มาตรา 17 ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการระบบบริหารราชการณะด้านการจัดการศึกษา รวมถึงการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาสเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง

มาตรา 18 ให้กรุงเทพมหานครมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการระบบบริหารราชการณะด้านการจัดการศึกษา รวมถึงการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาสเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง

มาตรา 19 ให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นที่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษเต็มพื้นที่จังหวัดและไม่เต็มพื้นที่จังหวัด มีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการระบบบริหารราชการณะด้านการจัดการศึกษา รวมถึงการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาสเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นดังนี้ (“พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. 2542 : 3 - 16)

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน โดยให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 9 การจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา โดยยึดหลักมีเอกภาพด้านนโยบาย ความหลากหลายในการปฏิบัติ การกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงการให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม โดยบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ทั้งในเรื่องความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย รวมถึงความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 28 หลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ ต้องมีลักษณะที่หลากหลาย และจัดให้ตรงตาม ความเหมาะสมของแต่ละระดับ โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัย และศักยภาพ

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังคมอื่น เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชน มีการจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหา วิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ยังเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับการบริหารและการจัด การศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ดังนี้

มาตรา 41 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือ ทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น

มาตรา 42 ให้กระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อมในการจัด การศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีหน้าที่ในการประสานและส่งเสริมองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นให้สามารถจัดการศึกษา สอดคล้องกับนโยบายและได้มาตรฐานการศึกษา รวมทั้งการ เสนอแนะการจัดสรรงบประมาณอุดหนุนการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้าน ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ดังความในมาตรา 58 ดังนี้

มาตรา 58 กล่าวว่า ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สินทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศ มาใช้จัดการศึกษา โดยที่รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจัดเก็บภาษีเพื่อการศึกษาได้ตาม ความเหมาะสมตามที่กฎหมายกำหนด รวมทั้งให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังคมอื่นเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สิน และทรัพยากรอื่นให้แก่ สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น

สรุปได้ว่า รัฐได้ตรากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการศึกษาให้ประชาชนอย่างทั่วถึง รวมถึงการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนให้ได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคโดยยึดหลักการศึกษาดลอดชีวิต เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต และพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้กับประชาชนทุกระดับตามความเหมาะสม

คุณภาพชีวิต

ความหมายของคุณภาพชีวิต

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (ออนไลน์. 2554) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า ประกอบด้วย คุณภาพ หมายถึง ลักษณะที่ดีเด่นของบุคคลหรือสิ่งของ และชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงหมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล

ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต และคณะ (2557 : 11 – 16) ได้สรุปนิยามของคุณภาพชีวิตไว้ว่า ไม่ได้หมายถึงเกณฑ์ของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ความจำเป็น ความต้องการ และความปรารถนาของทุกคนในท้องถิ่นและสังคม

พวงทอง ไกรพิบูลย์ (ออนไลน์. 2560) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ภาวะความเป็นอยู่ที่ดีในด้านร่างกายและจิตใจของตนเองและสังคม รวมถึงความปลอดภัย สิทธิและเสรีภาพด้วย

ลิว (Liu. 1975 : 1 - 13) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การเป็นอยู่ที่ดีของคนและสิ่งแวดล้อมตามสภาพทั่ว ๆ ไป ในส่วนของบุคคลแสดงออกในรูปของความต้องการ และเมื่อได้รับการตอบสนองจะทำให้บุคคลนั้น ๆ มีความสุขหรือความพึงพอใจ

แคมป์เบลล์ และ โรเจอร์ (Campbell and Roger. 1976 : 117 - 124) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ความพึงพอใจ และความหวังของแต่ละบุคคลที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่

ดีน (Dean. 1985 ; อ้างถึงใน ภูมิจิตร วงศ์สถิตย์. 2554 : 12) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้ว่า ความรู้สึกพึงพอใจในชีวิต การมีคุณค่าในตนเอง การมีสุขภาวะที่ดี สามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

โอเร็ม (Orem. 2001 : 179) กล่าวถึงความหมายของคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไว้ว่า หมายถึง การรับรู้ของบุคคลต่อการมีชีวิตอยู่ ตามประสบการณ์ของความพึงพอใจ ความรู้สึกเป็นสุขทั้งทางกายและทางใจ

กล่าวโดยสรุป คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ ความปลอดภัย การมีสิทธิเสรีภาพ ความพึงพอใจต่อปัจจัยพื้นฐาน ความต้องการและความจำเป็นของแต่ละบุคคลโดยสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน. (2560 : 29 - 70) ได้แบ่งองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

1. ด้านสุขภาพ คือ การมีสุขภาพดีเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงชีวิตให้มีความสุข เนื่องจากสุขภาพเป็นพื้นฐานสำคัญในการประกอบอาชีพหรือทำกิจกรรมอื่นใดเพื่อให้ชีวิตมีความสุขได้

2. ด้านสภาพแวดล้อม คือ ที่อยู่อาศัยเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นในการดำรงชีวิต เชื่อว่าคนจะมีคุณภาพที่ดีได้นอกจากต้องมีสุขภาพที่ดีแล้ว ควรต้องมีสภาพแวดล้อมที่ดี ได้แก่ ที่อยู่อาศัยมั่นคงแข็งแรง สะอาดเรียบร้อยเพื่อเป็นแหล่งพักพิงสำหรับการสร้างความอบอุ่นในครอบครัว การมีน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภค มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

3. ด้านการศึกษา คือ การพัฒนาให้คนมีคุณภาพจำเป็นต้องได้รับการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ สร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม พร้อมทั้งจะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม การศึกษาช่วยให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม

4. ด้านการมีงานทำและรายได้ คือ ภาวะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนของคนวัยแรงงาน และคนสูงอายุรวมถึงการออมเงินของครัวเรือนด้วย

5. ด้านค่านิยม คือ กรอบแนวความคิดเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับว่ามีคุณค่า การปลูกฝังค่านิยมในสังคมไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในการดำเนินชีวิตระหว่างสมาชิกในสังคมให้สอดคล้องสัมพันธ์กัน ช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม

กรมสุขภาพจิต (ออนไลน์. 2563) กล่าวว่าองค์การอนามัยโลก ได้แบ่งองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ด้านร่างกาย (Physical Domain) หมายถึง การรับรู้ถึงสภาพทางด้านร่างกายของบุคคล ซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ การมีสุขภาพร่างกายที่ดีเป็นที่ปรารถนาของทุกคนซึ่งทำให้บุคคลรู้ว่าตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นบุคคลที่เกิดโรคได้ง่ายกว่าบุคคลในวัยอื่น เนื่องจากสมรรถภาพในการทำหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายเสื่อมถอยลงตามอายุที่เพิ่มมากขึ้น การที่ผู้สูงอายุสามารถยอมรับในการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย ยอมรับข้อจำกัดต่าง ๆ ของร่างกายและปรับตัวให้เหมาะสมกับภาวะสุขภาพได้ รวมถึงสามารถประเมินภาวะสุขภาพตนเองได้จะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุได้ดีที่สุด เช่น ความสมบูรณ์ของร่างกาย พละกำลังในการดำเนินชีวิตประจำวัน ความเป็นอิสระ

ไม่พึ่งพาผู้อื่น ความสามารถในการเคลื่อนไหวร่างกาย ความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตน ความสามารถในการทำงาน ความรู้สึกสุขสบายไม่เจ็บปวด การจัดการกับความเจ็บปวดทางร่างกายได้ เป็นต้น

2. ด้านจิตใจ (Psychological Domain) หมายถึง การรับรู้สภาพจิตใจของตนเองที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการประเมินคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เพราะจิตใจมีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับร่างกายอย่างใกล้ชิด การรับรู้ความรู้สึกทางลบที่บุคคลมีต่อตนเอง สิ่งเหล่านี้อาจรบกวนจิตใจและอารมณ์ที่ทำให้เกิดความตึงเครียดจนขาดความสุขได้ เช่น การสูญเสียบทบาทหน้าที่ การงาน การสูญเสียภาพลักษณ์ ความภูมิใจในตนเอง การสูญเสียบทบาททางสังคมทำให้ผู้สูงอายุมีการเข้าร่วมกิจกรรมน้อยลง ขาดการติดต่อสมาคมกับเพื่อนฝูง การสูญเสียรายได้ประจำอาจทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองลดลง ในขณะที่เดียวกันการรับรู้ความรู้สึก สภาพจิตใจในทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเอง อาจทำให้เกิดผลในทางบวกที่ดี เช่น ความรู้สึกภาคภูมิใจทางใจในตนเอง ความมั่นใจในตนเอง การรับรู้ความคิด ความจำ สมาธิ การตัดสินใจ และความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของตน การรับรู้เกี่ยวกับความเชื่อที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิต รวมถึงที่มีผลต่อการเอาชนะอุปสรรค เช่น ด้านวิญญาณ ศาสนา และการให้ความหมายของชีวิต เป็นต้น

3. ด้านสังคม (Social Relationships) หมายถึง การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิตเช่นกัน เพราะมนุษย์ทุกคนไม่สามารถมีชีวิตอยู่คนเดียวในโลกได้ จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน การมีความสัมพันธ์กับคนในสังคมทำให้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น ผู้สูงอายุที่มีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขและความพอใจในชีวิตมากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ถึงแม้จะมีบทบาททางสังคมลดน้อยลงแต่ก็สามารถแสวงหาแหล่งสนับสนุนทั้งภายในภายนอกครอบครัวได้ เช่น การเข้าร่วมชมรมหรือสมาคมต่าง ๆ เปิดโอกาสให้ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ประสบการณ์ การรับรู้ถึงการได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคม การรับรู้ว่าคุณได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม ทำให้รู้สึกมีคุณค่าต่อสังคม เป็นต้น

4. ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เป็นการรับรู้เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม เช่น ระบบการปกครอง การคมนาคม สวัสดิการ การศึกษา และบริการทางสังคม ตลอดจนความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมตั้งแต่เกิดจนตายไม่ทางตรงก็ทางอ้อม การรับรู้ว่าคุณดำเนินชีวิตอยู่อย่างอิสระ ไม่ถูกกักขัง มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต การอยู่ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี การมีโอกาส

ที่จะได้รับข่าวสาร ได้มีกิจกรรมสันทนาการ การมีกิจกรรมในเวลาว่าง นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงสภาพที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยในชีวิต สาธารณูปโภคและมลภาวะอีกด้วย

แคมป์เบลล์ และ โรเจอร์ (Campbell and Roger. 1976 : 117 - 124) กล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านกายภาพ ได้แก่ ปัจจัยด้านมลภาวะ ความหนาแน่นของประชากร และสภาพที่อยู่อาศัย
2. องค์ประกอบด้านสังคม ได้แก่ ปัจจัยด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย และความมั่นคงของครอบครัว
3. องค์ประกอบด้านจิตวิทยา ได้แก่ ปัจจัยด้านความพึงพอใจ ความสำเร็จ ความผิดหวัง และความคับข้องใจในชีวิต

ฟลานาแกน (Flanagan. 1978 : 138 – 147) กล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตว่าเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 5 ประการ ได้แก่

1. ด้านร่างกายและวัตถุ หมายถึง การมีสุขภาพกายที่ดี แข็งแรง สมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ สามารถพึ่งพาตนเองได้จากการรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ และการมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง มีความมั่นคงปลอดภัย มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน
2. ด้านสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน สามารถเรียนรู้วิธีการพัฒนาสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
3. ด้านกิจกรรมสังคมและชุมชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม ทำให้รู้สึกถึงความสำคัญและรู้คุณค่าในตนเอง รวมถึงการได้รับการยอมรับ ยกย่อง เคารพนับถือจากบุคคลในสังคม
4. ด้านพัฒนาการบุคลิกภาพและมีความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ตามพัฒนาการ หมายถึง การมีพัฒนาการทางสติปัญญา สนใจการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ สามารถเข้าใจตนเอง รู้จุดเด่นและจุดด้อยของตนเอง สามารถแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ รวมถึงพัฒนาและดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตัวให้มีความก้าวหน้า และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
5. ด้านสันทนาการ หมายถึง การทำกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายความเครียด การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รวมถึงการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวร่างกายทำให้อารมณ์แจ่มใส และยังได้พบปะกับเพื่อน ๆ ในกิจกรรมสันทนาการอีกด้วย

ยูเนสโก (UNESCO. 1980 : 312) กล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตว่ามีความเกี่ยวข้องกับอาหาร โภชนาการ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร ที่อยู่อาศัย ความมั่นคงในชีวิต การศึกษารวมถึงค่านิยม ศาสนา จริยธรรม และองค์ประกอบทางจิตวิทยาด้วย

เบอร์เกอร์ และคณะ (Berghorn and et al. 1981 : 335) กล่าวว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ สภาพทางเศรษฐกิจ สุขภาพ สภาพแวดล้อม การพึ่งพาตนเอง และการทำกิจกรรม พาดิลาและแกรีนท์ (Padilla and Grant. 1985 : 45 - 60) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ว่า ความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน การรับรู้ความสุขด้านร่างกายและจิตใจ ความรู้สึกเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเอง การตอบสนองต่อการวินิจฉัยและการรักษา รวมทั้งความรู้สึกต่อสังคมรอบตัว

พีช (Peace. 1990 : 48) กล่าวว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ประกอบด้วยปัจจัย 7 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านกายภาพ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจัยด้านอำนาจ บุคคล ปัจจัยด้านจิตวิญญาณ และปัจจัยด้านบุคลิกภาพ

ดีแนม (Denham. 1991 : 48) กล่าวว่า องค์ประกอบคุณภาพชีวิตประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ สุขภาพกาย สุขภาพจิต สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงบุคลิกภาพและประวัติในอดีต

ซัน (Zhan. 1992 : 759 - 800) กล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความพึงพอใจในชีวิต (Life Satisfaction) คือ การที่บุคคลรับรู้ถึงสิ่งที่ตนมีอยู่ สิ่งที่ต้องการและความสำเร็จในสิ่งที่ได้รับซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของปัจจัยภายนอก

2. ด้านอัตมโนทัศน์ (Self Concept) คือ ความเชื่อและความรู้สึกของตนเองในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งสามารถรับรู้ได้จากความรู้สึกของบุคคลอื่นที่มีต่อตนเอง รวมถึงการรับรู้ในคุณค่าและภาพลักษณ์ของบุคคลด้วย

3. ด้านสุขภาพและการทำงานของร่างกาย (Health and Functioning) สุขภาพเป็นสิ่งที่สะท้อนคุณภาพชีวิตได้ทั้งเชิงจิตวิสัยและจิตวิสัย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม โดยสามารถประเมินได้จากการวินิจฉัยของบุคลากรทางการแพทย์ รวมถึงความสัมพันธ์ของครอบครัว สังคม และภาวะด้านร่างกาย

4. ด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social Economic Factors) ถือเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินคุณภาพชีวิตเชิงจิตวิสัย และถูกกำหนดว่าเป็นมาตรฐานทางสังคมได้ 3 ประการ คือ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

คูลีย์ (Cooley. 1998 : 151 - 161) ได้ให้ความหมายของแนวคิดคุณภาพชีวิตไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการกระทำหน้าที่ หมายถึง การทำกิจกรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิตประจำวัน การดำรงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

2. ด้านอาการทางกาย หมายถึง อาการที่สัมพันธ์กับความเจ็บไข้ได้ป่วย โรคที่เกิดขึ้น และการรักษาโรค

3. ด้านอารมณ์ หมายถึง ความแปรปรวนด้านอารมณ์ทั้งทางบวกและทางลบ

4. ด้านสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมและเพื่อนฝูง

จากการศึกษาองค์ประกอบคุณภาพชีวิตของนักวิชาการท่านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัย นำมาวิเคราะห์องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตได้ดังตาราง 2

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตาราง 2 การวิเคราะห์องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

นักวิชาการ	ประเด็น											
	คณะกรรมการอำนาจการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน. (2560)	กรมสุขภาพจิต (ออน โคน์. 2563)	แคมป์เบลล์ และ โรเจอร์ (Campbell and Roger. 1976)	ฟลานาแกน (Flanagan. 1978)	ยูเนสโก (UNESCO. 1980)	เบอร์เกอร์น และคณะ (Berghorn and et al. 1981)	พาดิดลาและแกรนท์ (Padilla and Grant. 1985)	พีช (Peace. 1990)	ดีแนม (Denham. 1991)	ซหาน (Zhan. 1992)	คูลีย์ (Cooley. 1998)	รวม
1. สุขภาพ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	11
2. สภาพแวดล้อม	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓			8
3. การศึกษา	✓		✓		✓					✓		4
4. สภาพเศรษฐกิจ	✓		✓		✓	✓		✓		✓		6
5. จิตใจ	✓	✓	✓				✓	✓	✓	✓	✓	8
6. สังคม		✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	8
7. การพัฒนา บุคลิกภาพ				✓			✓	✓	✓			4
8. กิจกรรม สันทนาการ				✓		✓						2
9. การตอบสนอง ต่อการรักษา							✓					1

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
 จากตาราง 2 ผู้วิจัย ได้วิเคราะห์องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตจากนักวิชาการที่มีค่าความถี่ตั้งแต่ 8 คะแนน จำนวน 4 ตัวแปร ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านสภาพแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านสังคม

การประเมินคุณภาพชีวิต

ผ่องพรรณ อรุณแสง (2554. 173 – 180) ได้กล่าวถึงการประเมินภาวะสุขภาพผู้สูงอายุ ดังนี้

1. การประเมินปัญหาสุขภาพทางกาย (Evaluation of Physical of Status) เป็นการประเมินความสมดุลของระบบต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ และประเมินความทนในการทำหน้าที่ของร่างกาย
2. การประเมินสภาพกระบวนการคิดและจิตใจ (Evaluation of Cognitive and Mental status) โดยพิจารณาจากความไม่เรียบร้อย หลงลืม ร่างกายพอมหรือมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป
3. การประเมินสถานภาพทางสังคม (Evaluation of Social Support Status) เป็นการประเมินจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับต่าง ๆ และบทบาทหน้าที่ของบุคคลเหล่านั้น
4. การประเมินความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ (Evaluation of Functional Status) แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ประเมินความสามารถของผู้สูงอายุในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมเพื่อดูแลตนเอง และประเมินสภาพร่างกายและจิตใจในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของความสามารถในการปฏิบัติงาน

กรมสุขภาพจิต (ออนไลน์. 2563) กล่าวถึงเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต WHOQOL - BREF - THAI ประกอบด้วยคำถาม 2 ชนิด คือแบบภาวะวิสัย (Perceived Objective) และอัตวิสัย (Self-Report Subjective) ซึ่งมีองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

ยูเนสโก (UNESCO. 1980 : 312) ได้แบ่งการประเมินคุณภาพชีวิตไว้ 2 ด้าน คือ

1. ด้านวัตถุวิสัย (Objective) สามารถวัดโดยอาศัยข้อมูลด้านรูปธรรมที่สามารถมองเห็นได้ นับได้ เช่น ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น
2. ด้านจิตพิสัย (Subjective) สามารถวัดได้โดยอาศัยการสอบถามถึงความรู้สึก เจตคติ ประสบการณ์ ความเป็นอยู่ รวมถึงความพึงพอใจในชีวิต

องค์การความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) (ออนไลน์. 1978 : 89 ; อ้างถึงใน จันทนา สารแสง. 2561 : 20) วัดความเป็นอยู่ที่ดีของประเทศต่าง ๆ โดยใช้ดัชนีชี้วัด 8 ด้าน คือ

1. สุขภาพ
2. การพัฒนาของตัวบุคคลในการเรียนรู้
3. การจ้างงานและคุณภาพชีวิตในการทำงาน
4. เวลาและการใช้เวลาว่าง
5. ความต้องการในเรื่องสินค้าและบริการ

6. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการสิ่งแวดล้อม)

7. ความปลอดภัยของบุคคลและการบริการกระบวนการยุติธรรม

8. โอกาสทางสังคมและความไม่เสมอภาค

เอสแคป (ESCAP. 1990 : 9 - 12) ได้ปรับปรุงแนวคิดในการวัดคุณภาพชีวิต โดยกำหนดตัวแปรในการวัดคุณภาพชีวิตไว้ดังนี้

1. ความมั่นคงปลอดภัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ การใช้จ่าย การออม และความยากจน
2. สุขภาพ ได้แก่ อายุขัยเฉลี่ย การเป็นโรค การตาย โภชนาการ ภัยพิบัติ หรือความหายนะ
3. ชีวิตด้านการใช้สติปัญญา ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ การได้รับการศึกษานอกโรงเรียน การเรียนรู้ตลอดชีวิต ชีวิตเชิงวัฒนธรรม และชีวิตด้านการใช้หลักเหตุผล
4. ชีวิตการทำงาน ได้แก่ การว่างงาน อุบัติเหตุจากการทำงาน ความขัดแย้งทางอุตสาหกรรม และสภาพการทำงาน
5. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย โครงสร้างพื้นฐานในการคมนาคม และการติดต่อสื่อสาร สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
6. ชีวิตครอบครัว ได้แก่ เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ และความแตกแยกในครอบครัว
7. ชีวิตในชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมือง ความวุ่นวายในชุมชน และอัตราการเกิดอาชญากรรม

องค์การสหประชาชาติ (United Nations. 1990 : 15) ได้จัดทำเครื่องชี้วัดเป็นแนวทางในการประเมินคุณภาพชีวิตไว้ดังนี้

1. ประชากร
2. การตั้งครอบครัว
3. การเรียนรู้และการบริการสังคม
4. กิจกรรมเพื่อการมีรายได้และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
5. การกระจายรายได้ การบริโภคและการออม
6. ความมั่นคงทางสังคม และการบริการทางด้านสวัสดิการ
7. สุขภาพ บริการด้านสุขภาพ และการใช้บริการสุขภาพ
8. ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม
9. ระเบียบสังคม และความปลอดภัย

ซัน (Zhan. 1992 : 759 - 800) เสนอแนวทางในการประเมินคุณภาพชีวิตว่าควรประเมินในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และให้ครอบคลุม 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความพึงพอใจในชีวิต (Life Satisfaction) คือ การที่บุคคลรับรู้ถึงสิ่งที่ตนมีอยู่ สิ่งที่ต้องการและความสำเร็จในสิ่งที่ได้รับ ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามอิทธิพลของปัจจัยภายนอก
2. ด้านอัตมโนทัศน์ (Self - Concept) คือ ความเชื่อและความรู้สึกของตนเองในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งสามารถรับรู้ได้จากความรู้สึกของบุคคลอื่นที่มีต่อตน รวมถึงการรับรู้ถึงคุณค่าของบุคคล และภาพลักษณ์ของบุคคลด้วย
3. ด้านสุขภาพและการทำงานของร่างกาย (Health and Functioning) สุขภาพคือสิ่งที่สะท้อนคุณภาพชีวิตได้ทั้งเชิงวัตถุวิสัยและจิตวิสัย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม โดยสามารถประเมินได้จากบุคลากรทางการแพทย์ รวมถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับภาวะสุขภาพ ความสัมพันธ์ของครอบครัว สังคม และภาวะด้านร่างกาย
4. ด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social Economic Factors) ถือเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินคุณภาพชีวิตเชิงวัตถุวิสัย และถูกกำหนดว่าเป็นมาตรฐานทางสังคมได้ 3 ประการ คือ ระดับการศึกษา อาชีพและรายได้

บัตเลอร์และเซียร์โรชิ (Butler and Ciarrochi, 2007 : 607 - 615) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตจำเป็นต้องวัดได้ทั้งด้านวัตถุวิสัยและอัตวิสัย โดยการประเมินจะเน้นเกี่ยวกับสภาพต่าง ๆ ของชีวิต ได้แก่ สุขภาพ รายได้ อายุ สถานภาพการสมรส การรับรู้และจดจำเรื่องราวต่าง ๆ กิจกรรมที่ปฏิบัติ โดยสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการประเมินคุณภาพชีวิต

จูเลีย และคณะ (Julie and et al. 2008 : 381 ; อ้างถึงใน ชวน ธิ บุษย์, 2561 : 42 - 43) ได้สรุปการวัดคุณภาพชีวิตไว้ 8 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการรวมกลุ่มทางสังคม (Social Inclusion) ได้แก่ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มทางสังคม การมีส่วนร่วมในกลุ่มของสังคม สภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัยที่อิทธิพลต่อการรวมกลุ่มทางสังคม บทบาทในการดำเนินชีวิต และการช่วยเหลือสนับสนุนต่าง ๆ
2. ด้านความเป็นอยู่ทางกายภาพ (Physical Well - being) ได้แก่ ลักษณะทางสุขภาพซึ่งมีความปลอดภัย สุขภาพดี การพักผ่อนหย่อนใจ กิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ อาหารและโภชนาการ ความสามารถในการเคลื่อนไหวและการดูแลสุขภาพ
3. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relations) ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมิตรภาพ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ที่ทำงาน รวมถึงความใกล้ชิดและความรัก
4. ด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ที่ดี (Material Well - being) ได้แก่ ปัจจัยด้านอาชีพการงาน สภาพทางการเงิน การเป็นเจ้าของ ความปลอดภัย สภาพเศรษฐกิจ ลักษณะที่อยู่อาศัย และการคมนาคมขนส่ง

5. ด้านลักษณะทางอารมณ์ (Emotional Well-being) ได้แก่ ความพึงพอใจในด้านต่าง ๆ เช่น หน้าที่การงาน ที่อยู่อาศัย สุขภาพจิต รวมถึงการได้รับความเครียดและความสุขในการดำเนินชีวิต

6. ด้านความสามารถในการตัดสินใจด้วยตนเอง (Self-Determination) เกี่ยวข้องกับ ความมีอิสรภาพในการตัดสินใจ การควบคุมตนเอง การกำหนดทิศทางทางการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง

7. ด้านการพัฒนาตนเอง (Personal Development) ได้แก่ ทักษะในการปฏิบัติตน ความสามารถส่วนตัว การบรรลุสิ่งที่พึงปรารถนา ความก้าวหน้าและพัฒนาการในด้านต่าง ๆ

8. ด้านสิทธิเสรีภาพ (Rights) ได้แก่ การเคารพในสิทธิส่วนบุคคล สิทธิมนุษยชน สิทธิในความเป็นพลเมือง ความรับผิดชอบในฐานะความเป็นพลเมือง และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ชุมชนและสังคม

สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตสามารถประเมินได้ทั้งด้านวัตถุวิสัยซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีอยู่จริง สามารถชั่ง ตวง วัดได้ และด้านอัตวิสัยซึ่งเกี่ยวข้องกับมุมมอง ความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ความต้องการ เจตคติ ประสพการณ์ และความพึงพอใจของบุคคล

ผู้สูงอายุ

ความหมายของผู้สูงอายุ

นักวิชาการและสถาบันต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุไว้ใกล้เคียงกันดังนี้

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 มาตรา 3 ได้ให้คำจำกัดความของผู้สูงอายุไว้ว่า บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย (กระทรวงการพัฒนากำลังคนและความมั่นคงของมนุษย์. 2546 : 1)

โสภณพรธรรม รัตนะ (2558 : 8) กล่าวว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไป โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ วัยเริ่มต้นของการสูงอายุ (51 – 65 ปี) ผู้สูงอายุวัยเกษียณ (55 – 70 ปี) ผู้สูงอายุวัยสูงอายุ (65 – 75 ปี) และผู้สูงอายุวัยสูงอายุมาก (71 – 80 ปี)

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2562 : 10) ได้นิยามความหมายของผู้สูงอายุไว้ว่า ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ออนไลน์. 2563) กล่าวว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปทั้งชายและหญิง

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทุกประเภทที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545 - 2564)

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ออนไลน์. 2553) ได้กำหนดแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545 - 2564) และ ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 พ.ศ.2552 โดยมีแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีพึ่งตนเองได้ และมีหลักประกันมั่นคง โดยพิจารณาถึงองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ ควบคู่กันไป ประกอบด้วย องค์ประกอบทางอายุและเพศ การศึกษาของผู้สูงอายุ จำนวนบุตรที่มีชีวิต การทำงาน รายได้ และสถานภาพทางเศรษฐกิจ และภาวะสุขภาพ ซึ่งได้กำหนดยุทธศาสตร์ มาตรการ สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไว้ 5 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเตรียมความพร้อมของประชาชนเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ

1. มาตรการ หลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ

- 1.1 ขยายหลักประกันชราภาพให้ครอบคลุมถ้วนหน้า
- 1.2 ส่งเสริมและสร้างวินัยการออมทุกช่วงวัย

2. มาตรการ การให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1 ส่งเสริมการเข้าถึง และพัฒนาการจัดบริการการศึกษา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อความเข้าใจในชีวิต และพัฒนาการในแต่ละวัยและเตรียมเข้าสู่วัยสูงอายุที่เหมาะสม

2.2 รมรงค้ให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ

3. มาตรการ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

3.1 ส่งเสริมให้ประชาชนทุกวัยเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบผู้สูงอายุในครอบครัวและชุมชน

3.2 ส่งเสริมให้มีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนทุกวัย โดยเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรมและการกีฬา

3.3 รมรงค้ให้สังคมมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ

1. มาตรการ ส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันการเจ็บป่วย และดูแลตนเองเบื้องต้น

1.1 จัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมแก่ผู้สูงอายุและครอบครัว

2. มาตรการ ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้สูงอายุ

2.1 ส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุและเครือข่าย

2.2 สนับสนุนกิจกรรมขององค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ

3. มาตรการ ส่งเสริมด้านการทำงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ
 - 3.1 ส่งเสริมการทำงานทั้งเต็มเวลาและไม่เต็มเวลา ทั้งในระบบ และนอกระบบ
 - 3.2 ส่งเสริมการฝึกอาชีพและจัดหางานให้เหมาะสมกับวัย และความสามารถ
 - 3.3 ส่งเสริมการรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อจัดทำกิจกรรมเสริมรายได้ โดยให้ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วม
 4. มาตรการ สนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ
 - 4.1 ประกาศเกียรติคุณผู้สูงอายุที่เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม
 - 4.2 ส่งเสริมให้เกิดคลังปัญญากลางของผู้สูงอายุเพื่อรวบรวมภูมิปัญญาในสังคม
 - 4.3 ส่งเสริมและเปิด โอกาสให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ในสังคม
 5. มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และความสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ
 - 5.1 ส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
 - 5.2 ส่งเสริมการผลิต การเข้าถึงสื่อ และการเผยแพร่ข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุ
 - 5.3 ดำเนินการให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง
 6. มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
 - 6.1 สนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้แก่ครอบครัว และผู้สูงอายุในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับความต้องการในวัยสูงอายุ
 - 6.2 กำหนดมาตรการแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อสร้าง / ปรับปรุงที่อยู่อาศัย และระบบสาธารณูปโภคสำหรับผู้สูงอายุ
 - 6.3 มีการออกกฎหมายให้สิทธิพิเศษแก่ภาคเอกชนที่จัดบริการด้านที่พักอาศัยที่ได้มาตรฐานสำหรับผู้สูงอายุ
- ยุทธศาสตร์ที่ 3 ระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ
1. มาตรการ คุ้มครองด้านรายได้
 - 1.1 ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุทุกคนได้รับสวัสดิการด้านรายได้พื้นฐานที่รัฐจัดให้
 - 1.2 ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนในชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ
 2. มาตรการ หลักประกันด้านสุขภาพ
 - 2.1 พัฒนาและส่งเสริมระบบประกันสุขภาพที่มีคุณภาพเพื่อผู้สูงอายุทุกคน
 - 2.2 ส่งเสริมการเข้าถึงบริการสุขภาพ และการตรวจสุขภาพประจำปีอย่างทั่วถึง

2.3 ให้อาหารที่จำเป็นตามมาตรฐาน การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ

2.4 รัฐต้องให้อุปกรณ์ช่วยในการดำรงชีวิตประจำวันตามที่จำเป็น เช่น แวนตา ไม้เท้า รถเข็น พินเทียมแก่ผู้สูงอายุ

3. มาตรการ ด้านครอบครัว ผู้ดูแล และการคุ้มครอง

3.1 ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้อยู่กับครอบครัวให้นานที่สุด โดยการส่งเสริมค่านิยมในการอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุ

3.2 ส่งเสริมสมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลให้มีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ โดยการศึกษาให้ความรู้และข้อมูลแก่สมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลเกี่ยวกับการบริการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์

4. มาตรการ ระบบบริการและเครือข่ายเกื้อหนุน

4.1 ปรับปรุงบริการสาธารณะทุกระบบให้สามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุในการดำรงชีวิตและติดต่อสัมพันธ์กับสังคม กลุ่ม และบุคคล

4.2 จัดตั้งและพัฒนาบริการทางสุขภาพและทางสังคม รวมทั้งระบบการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวในชุมชนที่สามารถเข้าถึงผู้สูงอายุมากที่สุด โดยเน้นบริการถึงบ้านและมีการสอดประสานกันระหว่างบริการทางสุขภาพและทางสังคม

4.3 ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรทางศาสนา องค์กรเอกชน และองค์กรสาธารณประโยชน์มีส่วนร่วมในการดูแลจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยกระบวนการประชาคม

4.4 เกื้อหนุนให้องค์กร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดบริการด้านสุขภาพและสังคมให้แก่ผู้สูงอายุที่สามารถซื้อบริการได้ โดยมีการดูแลและกำกับมาตรฐานและค่าบริการที่เป็นธรรมร่วมด้วย

4.5 รัฐมีระบบและแผนเพื่อการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุเมื่อเกิดภัยพิบัติ

4.6 ส่งเสริมให้โรงพยาบาลของรัฐ และเอกชนมีบริการแพทย์ทางเลือก

4.7 จัดคลินิกผู้สูงอายุในโรงพยาบาลของรัฐที่มีจำนวนเตียงตั้งแต่ 120 เตียงขึ้นไป

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การบริหารจัดการเพื่อพัฒนางานด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

1. มาตรการ การบริหารจัดการเพื่อพัฒนางานด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ

1.1 เสริมสร้างความเข้มแข็งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ให้สามารถผลักดันนโยบายและภารกิจที่สำคัญด้านผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ

1.2 ให้คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมด้านผู้สูงอายุจังหวัด
ในคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมจังหวัด เป็นเครือข่ายการบริหารและพัฒนา
ผู้สูงอายุในระดับจังหวัดและท้องถิ่น

1.3 พัฒนาศักยภาพของเครือข่ายในระดับจังหวัดและท้องถิ่น

1.4 คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติวางแผนและดำเนินการให้มีการติดตามประเมิน
ผลแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ปรับแผน และแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติที่ทันกำหนดเวลา

2. มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

2.1 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตหรือฝึกอบรมบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ในระดับ
วิชาชีพอย่างเพียงพอและมีมาตรฐาน

2.2 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตหรือฝึกอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ
และมีมาตรฐาน

2.3 กำหนดแผนการผลิตบุคลากรด้านผู้สูงอายุให้เหมาะสมและเพียงพอต่อ
ความต้องการของประเทศและดำเนินการติดตามอย่างต่อเนื่อง

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุ และการติดตาม
ประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุ

1. มาตรการ สนับสนุนและส่งเสริมการวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุสำหรับ
การกำหนดนโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ

2. มาตรการ ดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุ
แห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง

3. มาตรการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้ถูกต้องและทันสมัย โดยมีระบบ
ฐานข้อมูลที่สำคัญด้านผู้สูงอายุที่ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้น

สรุปได้ว่า แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม
ให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างมีคุณภาพ พึ่งพาตนเองได้ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ
5 ประการ ได้แก่ การเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ
ในด้านต่าง ๆ ระบบสวัสดิการเพื่อคุ้มครองผู้สูงอายุทั้งด้านรายได้และด้านสุขภาพ การพัฒนางาน
และบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ตลอดจนการส่งเสริมการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและ
การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

บทบาทของผู้สูงอายุ

สุกัญญา วชิรเพชรปราณี (2553 : 54 – 56) กล่าวว่าเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุแล้ว ผู้สูงอายุจะมีบทบาทที่หลากหลาย เช่น บทบาทของผู้สูงอายุในการดูแลสุขภาพตนเอง ได้แก่ การออกกำลังกาย การดูแลร่างกาย การท่องเที่ยว การร้องรำทำเพลง และการหัวเราะ บทบาทของผู้สูงอายุต่อตนเอง ด้านจิตใจและจิตวิญญาณ คือผู้สูงอายุที่นับถือศาสนาพุทธ ก็เข้าวัดทำบุญเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ หล่อหลอมจิตวิญญาณ ทำความดี ทำนุบำรุงศาสนา บทบาทของผู้สูงอายุในการเลี้ยงดูลูกหลาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของคนในครอบครัวที่ต้องออกไปทำงาน อีกทั้งยังรู้สึกอบอุ่นใจ ไม่เหงา และบทบาทของผู้สูงอายุต่อชุมชน การแสดงตนเป็นตัวอย่างที่ดี รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

โสภภาพรรณ รัตน์ย (2558 : 24) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้สูงอายุไว้ดังนี้

1. บทบาททางเศรษฐกิจ

บทบาททางด้านนี้ของผู้สูงอายุต่อชุมชน โดยตรงยังมีอยู่น้อยมาก เท่าที่มีอยู่ คือการเป็นเจ้าของที่ดินและบ้าน ซึ่งการมีบทบาทเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุนอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของผู้สูงอายุที่ยังสามารถทำประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่นในวัยบั้นปลายของชีวิตและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ในทางเศรษฐกิจมีโอกาสที่จะมีบทบาททางสังคมในชุมชนมากขึ้น ส่วนในทางอ้อมผู้สูงอายุอาจใช้ประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจที่มีมายาวนาน เข้ามาช่วยแก้ไขหรือจัดการกับเหตุการณ์วิกฤติทางสังคมที่มีต่อเศรษฐกิจของสังคมที่เกิดขึ้น ในการทำหน้าที่สั่งการ แนะนำและดูแลบุคคลที่อยู่ในวัยผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชน ตลอดจนช่วยดูแลสุขภาพของเพื่อนผู้สูงอายุด้วยกัน หากผู้สูงอายุสุขภาพดีก็เท่ากับลดการสูญเสียทางเศรษฐกิจในเรื่องการใช้จ่ายในการรักษา ขณะเดียวกันเป็นการรักษาศักยภาพของผู้สูงอายุที่ยังมีประโยชน์ต่อสังคม

2. บทบาททางสังคม

เนื่องจากสังคมไทยมีประเพณี วัฒนธรรมและหลักคำสั่งสอนของศาสนาให้ยึดมั่นในระบบอาวุโส ให้ความเคารพเชื่อฟังต่อผู้สูงอายุ เพราะบุคคลเหล่านั้นล้วนเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สามารถอบรมสั่งสอนให้ความรู้แก่คนรุ่นหลังได้ ดังนั้น บทบาทต่อสังคมจึงได้แก่ การอบรมสั่งสอน เป็นที่ปรึกษาและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม บทบาทของผู้สูงอายุต่อสังคมทางตรง คือการบำรุง รักษาและถ่ายทอดความรู้ที่มีคุณค่าให้ตกทอดสู่คนรุ่นหลังหรือการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตของตนเองให้แก่คนรุ่นปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ การแก้ปัญหาในอาชีพ หรือการใช้ชีวิตการจัดการด้านพิธีกรรม อย่างไรก็ตามการขอให้ผู้สูงอายุไปเป็นวิทยากรหรือผู้บรรยายความรู้ต่าง ๆ ในวงกว้างยังมีน้อยมาก ทำให้ผู้สูงอายุเข้าไปมีบทบาททางสังคมไม่มาก

ทั้ง ๆ ที่ยังมีศักยภาพ ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากความสามารถของผู้สูงอายุยังไม่ค่อยได้รับการยอมรับ ผู้สูงอายุที่มีบทบาทในชุมชนได้มากมักเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางการศึกษามาก่อน เช่น เป็นราชการหรือทำงานในองค์กรธุรกิจ ซึ่งเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุยังสามารถรวมตัวพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

3. บทบาททางการเมืองการปกครอง

แม้ว่าบทบาทในการเป็นผู้นำทางการเมืองการปกครองของผู้สูงอายุจะลดลง เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้ที่มิมีตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่น เช่น กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านต้องเกษียณอายุเมื่อมีอายุ 60 ปีขึ้นไป แต่อย่างไรก็ตามถ้าเป็นการเมืองระดับประเทศ เช่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ จะพบว่า ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับทางการเมือง โดยได้รับเลือกให้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองเช่นเดียวกับวัยหนุ่มสาว ดังนั้น อนาคตผู้สูงอายุอาจจะมีบทบาททางการเมืองที่โดดเด่นเพราะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากยิ่งขึ้น

อธิปไตย จาดฮามรด และศุภลักษณ์ สุวรรณะชญ (2562 : 610 - 613) กล่าวถึงบทบาทผู้สูงอายุไว้ ดังนี้

1. บทบาทด้านสังคม เป็นการปลูกฝังคุณธรรม วัฒนธรรมไทยโดยการให้ความเคารพผู้อาวุโส การสำนึกผูกพันและต้องดูแลทดแทนพระคุณพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่เป็นผู้อาวุโสและผู้สูงอายุของตน การแสดงความอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโสกว่าโดยการยกมือไหว้และประเพณีแสดงความเคารพนับถือ มีการจัดกิจกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ

2. บทบาทด้านศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณี เป็นการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่าและการปฏิบัติ เพื่อไม่ให้ศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณี เลือนหายไป

3. การดำรงรักษาด้านภูมิปัญญา การถ่ายทอดความรู้จากผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ ทั้งด้านอาหารท้องถิ่น อาหารพื้นบ้าน การจักสาน การทอผ้า อาชีพต่าง ๆ

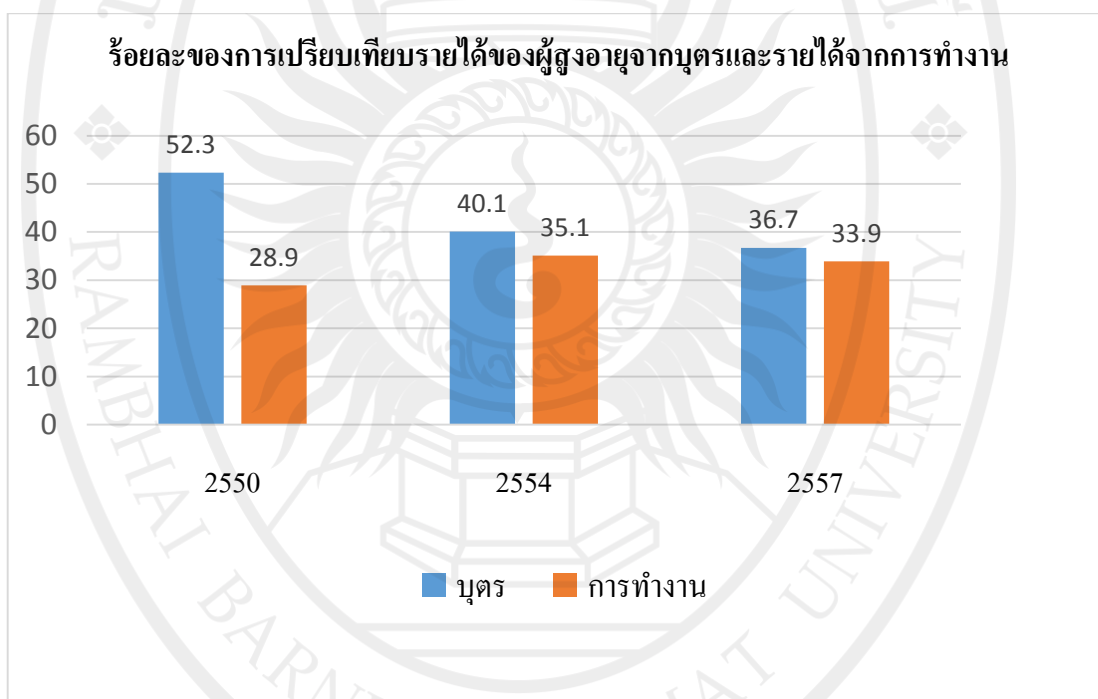
สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย (ออนไลน์, 2563) กล่าวว่า เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุอาจต้องมีการลดบทบาททางสังคมลง โดยผู้สูงอายุที่มีทักษะเกี่ยวกับตนเองในทางบวก มองโลกในแง่ดี จะมีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรม และค้นหาบทบาทใหม่ ๆ ให้กับตนเอง กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้สมวัย เช่น กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมบริการผู้อื่น ได้แก่ งานอดิเรกต่าง ๆ การท่องเที่ยว งานอาสาสมัคร เป็นที่ปรึกษาให้กับหน่วยงานต่าง ๆ งานบริการทางสุขภาพอนามัย องค์กรการกุศล กลุ่มการเมือง บทบาทตามอาชีพ และเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ

สรุปได้ว่า บทบาทของผู้สูงอายุจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่ผ่านมาโดยการลดบทบาททางสังคม แต่จะเพิ่มบทบาทด้านอื่นแทนตามศักยภาพของผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็นบทบาททางด้านจิตวิญญาณ ครอบครัว ชุมชน ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุ

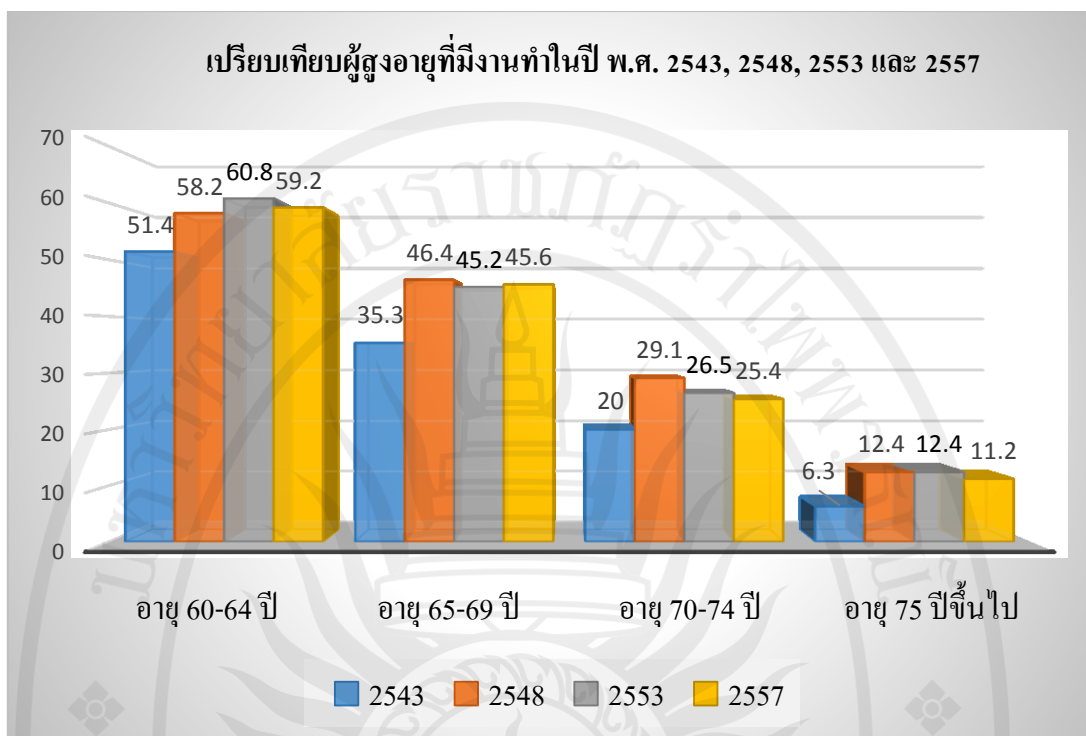
มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558 : 35 - 43) กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุไทยไว้ดังนี้

1. ปัญหาด้านรายได้หลักของผู้สูงอายุ กล่าวคือ ปัจจุบันแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุที่ได้รับจากบุตรลดลงอย่างมาก ในขณะที่รายได้จากการทำงานมีแนวโน้มสูงขึ้น ผู้สูงอายุในวัยต้น ๆ มากกว่ากึ่งหนึ่งยังคงทำงานอยู่ ปรากฏดังภาพประกอบ 4 - 5

ภาพประกอบ 4 การเปรียบเทียบรายได้ของผู้สูงอายุจากบุตรและรายได้จากการทำงาน ระหว่างปี พ.ศ.2550 - 2557

ที่มา : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558 : 35)

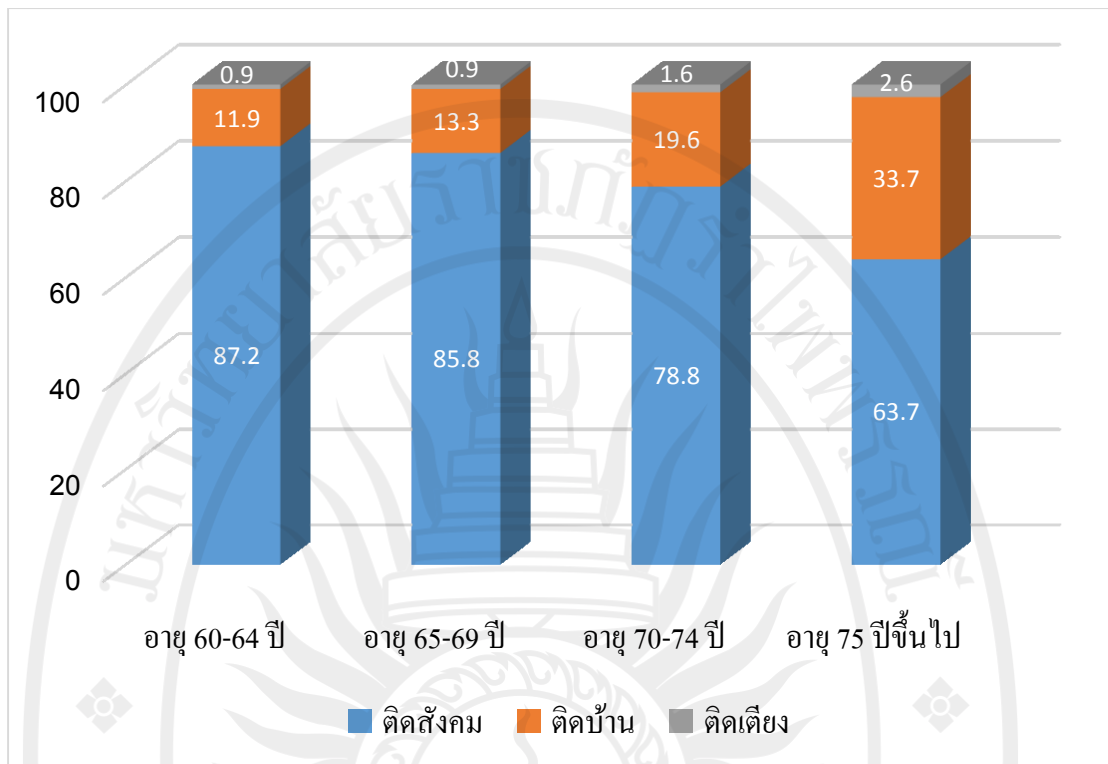

ภาพประกอบ 5 การเปรียบเทียบผู้สูงอายุที่มืงงานทำ ในปี พ.ศ.2543, 2548, 2553 และ 2557
ที่มา : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558 : 37)

2. ปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ

การสำรวจสุขภาพผู้สูงอายุไทยในปี พ.ศ.2556 จำนวน 13,642 คน จาก 28 จังหวัด พบว่าผู้สูงอายุร้อยละ 1.5 อยู่ในสภาวะ “ติดเตียง” คือ ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง ผู้สูงอายुर้อยละ 19 อยู่ในสภาวะ “ติดบ้าน” คือ ผู้สูงอายุที่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง แต่มีปัญหาในการเคลื่อนที่เมื่อต้องออกไปนอกร้าน และผู้สูงอายुर้อยละ 79.5 อยู่ในสภาวะ “ติดสังคม” คือ ผู้สูงอายุที่สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้และสามารถออกนอกร้านเพื่อปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคมได้ ปราบกฏดงภาพประกอบ 6

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

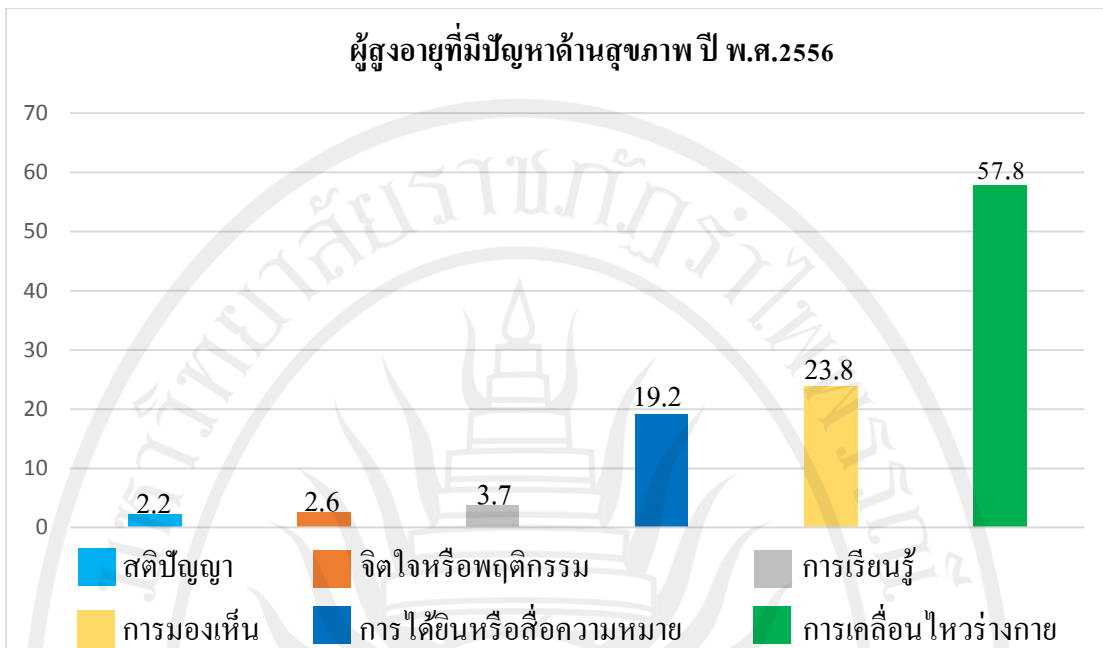
ภาพประกอบ 6 การเปรียบเทียบความสามารถในการทำกิจกรรมประจำวันของผู้สูงอายุ จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558 : 41)

3. ปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ

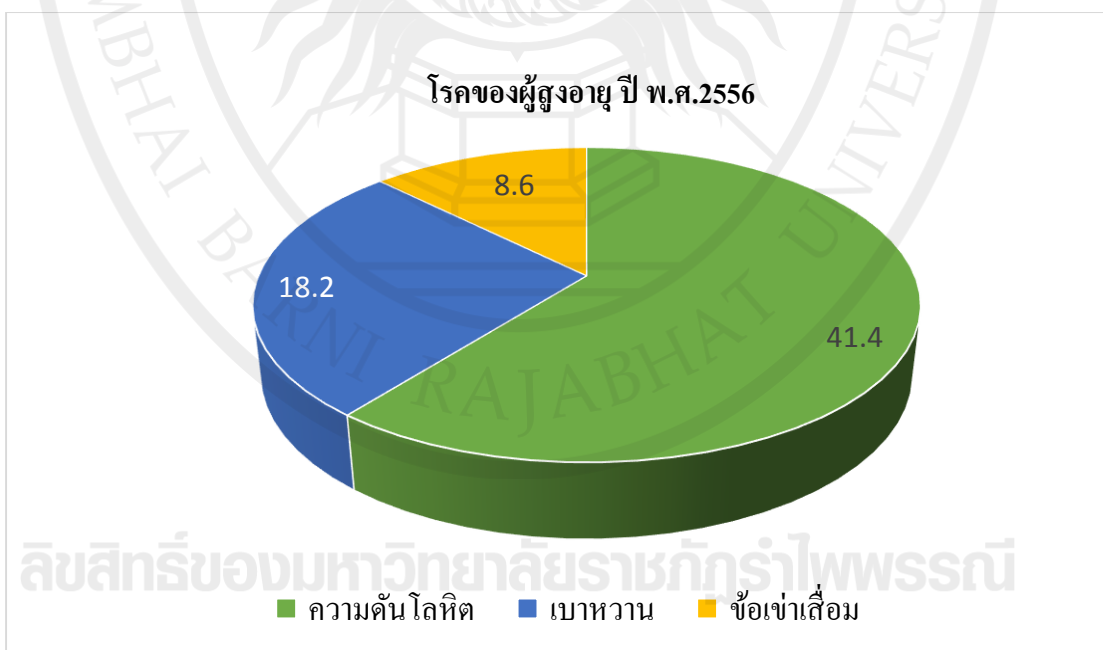
จากการสำรวจข้อมูลสุขภาพของผู้สูงอายุไทยปี พ.ศ.2556 พบว่า การเคลื่อนไหวของร่างกายเป็นปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุสูงอันดับแรก (ร้อยละ 57.8) รองลงมาได้แก่ ปัญหาด้านการได้ยินหรือสื่อความหมาย (ร้อยละ 23.8) ปัญหาด้านการมองเห็น (ร้อยละ 19.2) ปัญหาด้านการเรียนรู้ (ร้อยละ 3.7) ปัญหาด้านจิตใจหรือพฤติกรรม (ร้อยละ 2.6) และปัญหาด้านสติปัญญา (ร้อยละ 2.2) โดยผู้สูงอายุจะมีความผิดปกติด้านการเคลื่อนไหวร่างกาย การมองเห็น และการได้ยินเพิ่มมากขึ้นเมื่ออายุมากขึ้นดังภาพประกอบ 7 ส่วนโรคเรื้อรังที่พบมากในผู้สูงอายุ ได้แก่ โรคความดันโลหิต (ร้อยละ 41.4) โรคเบาหวาน (ร้อยละ 18.2) และโรคข้อเข่าเสื่อม (ร้อยละ 8.6) ปรางภู

ดังภาพประกอบ 8

ภาพประกอบ 7 การเปรียบเทียบปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2556

ที่มา : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558 : 42)

ภาพประกอบ 8 การเปรียบเทียบโรคของผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ.2556

ที่มา : มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2558 : 43)

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข (ออนไลน์. 2563) กล่าวถึงความต้องการของผู้สูงอายุว่า บุคคลเมื่อก้าวสู่วัยสูงอายุเป็นช่วงที่ควรได้รับการช่วยเหลือ ประคับประคองจากสังคม ซึ่งในสังคมไทยมีวัฒนธรรมในการดูแลพ่อ-แม่ ญาติ ผู้สูงอายุ แต่ในปัจจุบันต้องยอมรับว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไป ย่อมส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม สังคมควรตระหนักถึงภาระความรับผิดชอบต่อกลุ่มผู้สูงอายุเพราะเป็นวัยที่สภาพร่างกาย จิตใจ และสถานภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงเสื่อมถอยลงตามธรรมชาติ ความต้องการของผู้สูงอายุพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ความต้องการทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุ

- 1.1 ต้องการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์
- 1.2 ต้องการมีผู้ช่วยเหลือดูแลอย่างใกล้ชิด
- 1.3 ต้องการที่อยู่อาศัยสะอาด อากาศดี สิ่งแวดล้อมดี
- 1.4 ต้องการอาหารที่เหมาะสมถูกสุขลักษณะตามวัย
- 1.5 ต้องการผู้ดูแลช่วยเหลือให้การพยาบาลอย่างใกล้ชิดเมื่อยามเจ็บป่วย
- 1.6 ต้องการได้รับการตรวจสุขภาพ และการรักษาพยาบาลที่สะดวก รวดเร็ว ทันทีทุกที่
- 1.7 ต้องการได้รับบริการรักษาพยาบาลแบบให้เปล่าจากรัฐ
- 1.8 ต้องการพักผ่อนนอนหลับอย่างเพียงพอ
- 1.9 ต้องการบำรุงรักษาร่างกาย และการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ
- 1.10 ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อป้องกันอุบัติเหตุ

2. ความต้องการทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุ

2.1 การรับรู้ ผู้สูงอายุจะยึดติดกับความคิดและเหตุผลของตัวเอง การรับรู้สิ่งใหม่ ๆ จึงเป็นไปได้ยาก และความจำเริ่มเสื่อมลง

2.2 การแสดงออกทางอารมณ์ การแสดงออกทางอารมณ์ของผู้สูงอายุเกี่ยวเนื่องกับการสนองความต้องการของจิตใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้สูงอายุจะมีความรู้สึกต่อตนเองในแง่ลบต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นความท้อแท้ น้อยใจ โดยรู้สึกว่าการสังคมไม่ให้ความสำคัญกับตนเองเช่นเดียวกับในอดีตที่ผ่านมาทำให้ผู้สูงอายุมีอารมณ์ไม่มั่นคง การกระทบกระเทือนใจเพียงเล็กน้อยจะทำให้ผู้สูงอายุเสียใจ หงุดหงิด โกรธง่าย ต้องการการยอมรับ และการเคารพยกย่องนับถือ รวมทั้งการแสดงออกถึงความมีคุณค่าของผู้สูงอายุโดยสมาชิกในครอบครัวของผู้สูงอายุ

2.3 ความสนใจสิ่งแวดล้อม ผู้สูงอายุจะสนใจสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ และตรงกับความสนใจของตนเองเท่านั้น

2.4 การสร้างวิถีดำเนินชีวิตของตนเอง การมีอายุมากขึ้นเปรียบเสมือนการเข้าใกล้กาลเวลาแห่งการสิ้นสุดของชีวิต การยอมรับสภาพดังกล่าวจะทำให้ผู้สูงอายุบางคนมุ่งสร้างชีวิตให้แก่นตนเองมากขึ้น

2.5 ความผิดปกติทางจิตใจ พอจำแนกออกเป็นกลุ่มอาการทางจิต 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

2.5.1. กลุ่มอาการทางจิตเนื่องจากสมองเสื่อม

2.5.2. กลุ่มอาการผิดปกติด้านจิตใจและอารมณ์

3. ความต้องการทางด้านสังคม - เศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

3.1 ต้องการได้รับความสนใจจากผู้อื่น

3.2 ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว สังคม และหมู่คณะ

3.3 ต้องการช่วยเหลือสังคมและมีบทบาทในสังคมตามความถนัด

3.4 ต้องการการสนับสนุนช่วยเหลือจากครอบครัวและสังคมทั้งด้านความเป็นอยู่ รายได้ บริการจากรัฐ

3.5 ต้องการมีชีวิตร่วมในชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและสังคม

3.6 ต้องการลดการพึ่งพาคนอื่นให้น้อยลง ไม่ต้องการความเมตตาสงสาร (ที่แสดงออกโดยตรง)

3.7 ต้องการการประกันรายได้ และประกันความชราภาพ

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ออนไลน์, 2563) ได้จำแนกปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาและความต้องการด้านสุขภาพร่างกาย เกิดจากความเสื่อมถอยของสมรรถภาพร่างกาย ภาวะการเป็นโรคต่าง ๆ (ทั้งโรคเรื้อรังและไม่เรื้อรัง) ซึ่งจะต้องแก้ไขด้วยการรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์และการพยาบาล

2. ปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการที่ผู้สูงอายุยังคงต้องรับภาระในการหาเลี้ยงครอบครัวและหาเลี้ยงตนเอง ซึ่งเป็นปัญหาที่พบมากในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนในเขตเมือง เพราะพื้นที่เมืองเป็นพื้นที่ที่มีการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจสูง ผู้คนมีเวลาที่จะให้ความสนใจดูแลเพื่อนบ้านค่อนข้างน้อย แตกต่างจากในชนบทที่ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน แต่ยังคงได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในชุมชนค่อนข้างมาก นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่อยู่สภาพที่พอเลี้ยงตัวเองได้ กล่าวคือ ยังมีรายได้พอเลี้ยงชีพก็ยังคงมีความต้องการทำงานหารายได้เพิ่มขึ้นเพื่อเป็นเงินสำรองใช้จ่ายในเวลาจำเป็นอีกด้วย

3. ปัญหาและความต้องการได้รับการสนองตอบด้านจิตใจ ปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญมากสำหรับผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุในกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจระดับใด และอยู่ในเขตพื้นที่ชนบทหรือในเมือง ผลจากการศึกษาในหลายพื้นที่ พบว่า ปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพร่างกาย และความสามารถในการทำงานเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยการแก้ไขจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ที่อยู่ใกล้ชิดผู้สูงอายุ และสังคมที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ ซึ่งสถาบันที่จะทำหน้าที่ในด้านนี้ได้ดีที่สุด ได้แก่ สถาบันครอบครัว

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ออนไลน์. 2561) กล่าวถึง สิทธิและสวัสดิการที่ผู้สูงอายุได้รับจากการคุ้มครอง ส่งเสริม และสนับสนุนมีดังนี้

1. ด้านการแพทย์และสาธารณสุข
2. ด้านการศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสาร
3. ด้านการประกอบอาชีพ ฝึกอชีพที่เหมาะสม
4. ด้านการพัฒนาตนเอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่าย/ชุมชน
5. ด้านการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ บริการสาธารณะอื่น
6. ด้านการลดหย่อนค่าโดยสาร และการอำนวยความสะดวกในการเดินทางโดยการรถไฟแห่งประเทศไทย
7. ด้านการยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ
8. ด้านการช่วยเหลือผู้สูงอายุ ซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกรังแกหรือถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมายหรือถูกทอดทิ้ง
9. การให้คำแนะนำ ปรีกษา ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในทางคดี และการแก้ไขปัญหาครอบครัว
10. ด้านการช่วยเหลือด้านที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่มให้ตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง
11. ด้านการช่วยเหลือเงินเบี้ยยังชีพ
12. การสงเคราะห์ในการจัดการศพตามประเพณี
13. การจัดบริการสถานที่ท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมกีฬาและนันทนาการตามที่คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติกำหนด

14. การจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกด้านพิพิธภัณฑ โบราณสถาน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และการจัดกิจกรรมด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ตามที่คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติประกาศกำหนด

15. ด้านการลดหย่อนภาษีเงินได้ และการลดหย่อนภาษีให้แก่ผู้บริจาคทรัพย์สินสำหรับกองทุนผู้สูงอายุ

16. ด้านกองทุนผู้สูงอายุ

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (ออนไลน์. 2563) ได้จัดทำปฏิญญาผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2542 ตามเจตนารมณ์ในเรื่องสิทธิของผู้สูงอายุ ดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือ มีคุณภาพชีวิตที่ดีรอบด้านและพึ่งตนเองได้ ทำให้ได้ประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สูงอายุไทย โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ผู้สูงอายุต้องได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี ได้รับการพิทักษ์และคุ้มครองให้พ้นจากการถูกทอดทิ้ง และละเมิดสิทธิ มิให้เลือกปฏิบัติโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองหรือครอบครัวได้ รวมถึงผู้พิการที่สูงอายุ

2. ผู้สูงอายุควรอยู่กับครอบครัวโดยได้รับความเคารพ รัก ความเข้าใจ ความเอื้ออาทร การดูแลเอาใจใส่ การยอมรับ บทบาทของกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีในการอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุข

3. ผู้สูงอายุควรได้รับ โอกาสในการศึกษาเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่องเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและ บริการทางสังคมอันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมรอบด้าน เพื่อสามารถ ปรับบทบาทของตนให้สมวัย

4. ผู้สูงอายุควรได้ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ให้สังคม มีโอกาสได้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยและตามความสมัครใจ โดยได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นชีวิตมีคุณค่า

5. ผู้สูงอายุควรได้เรียนรู้ในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง ต้องมีหลักประกันและสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยอย่างครบวงจร โดยเท่าเทียมกัน รวมทั้งได้รับการดูแลจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตอย่างสงบ ตามคตินิยม

6. ผู้สูงอายุส่วนใหญ่พึ่งพาตนเองได้ สามารถช่วยเหลือครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วมในสังคมเป็นแหล่งภูมิปัญญาของคน รุ่นหลัง มีการเข้าสังคม มีนันทนาการที่ดีและมีเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน

7. รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคม ต้องกำหนดนโยบายและแผนหลักด้านผู้สูงอายุ ส่งเสริมและประสานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องให้บรรลุ ผลตามเป้าหมาย

8. รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคม ต้องตรากฎหมายว่าด้วยผู้สูงอายุ เพื่อเป็นหลักประกันและการบังคับใช้ในการพิทักษ์สิทธิคุ้มครองสวัสดิภาพและจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ

9. รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคม ต้องรณรงค์ปลูกฝังค่านิยมให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุตามวัฒนธรรม ไทย ที่เน้นความกตัญญู กตเวทีและเอื้ออาทรต่อกัน

สรุปได้ว่า ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุมีอยู่หลายด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ รายได้ การบริการทางการแพทย์ การลดหย่อนค่าใช้จ่าย ตลอดจนสวัสดิการ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

บริบทของโรงเรียนผู้สูงอายุ

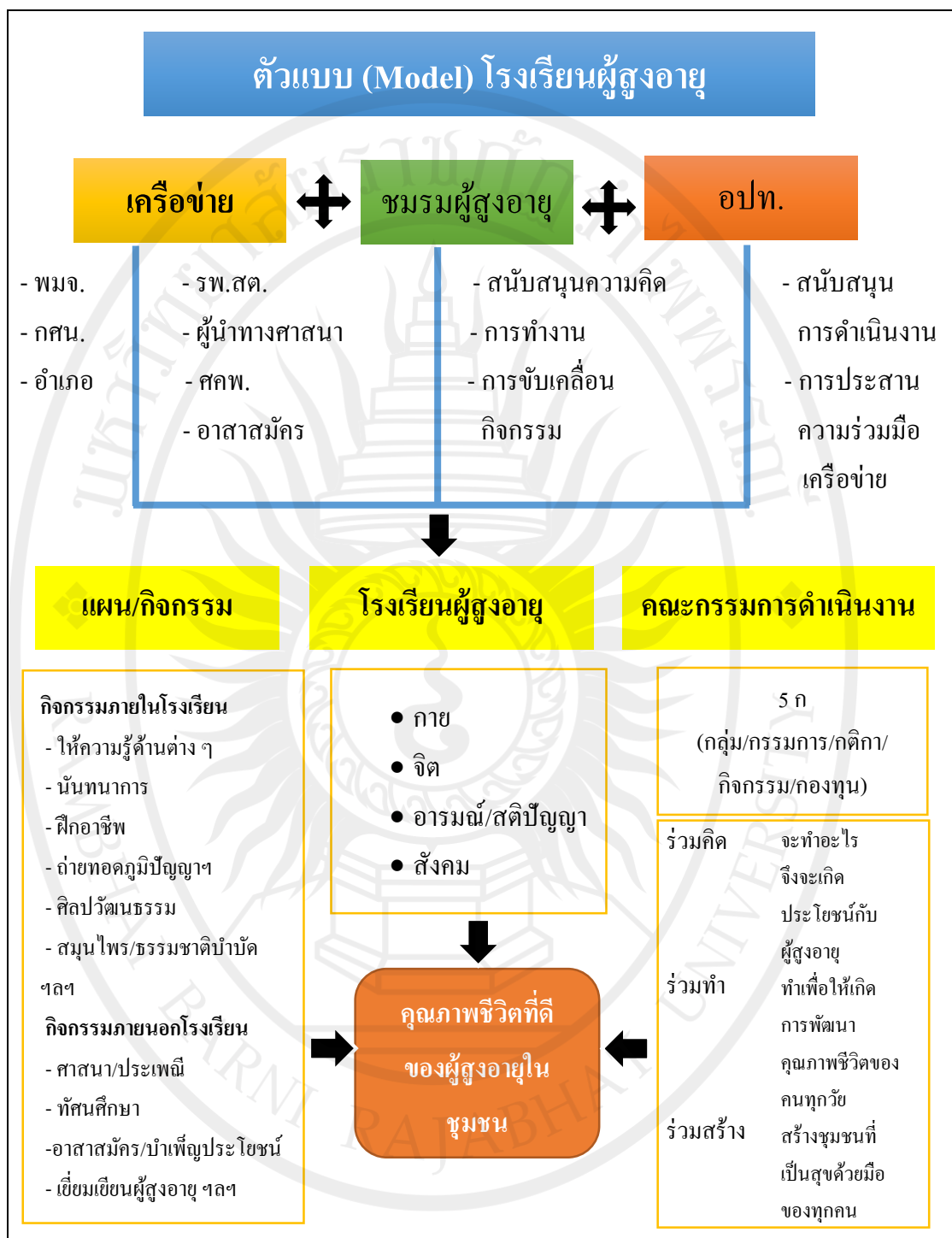
กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ออนไลน์. 2559) ได้จัดทำคู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุและกล่าวถึงโรงเรียนผู้สูงอายุไว้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยการจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ กิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุควรเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพื่อช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็นภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มภาคีเครือข่ายโดยวิทยากรจิตอาสาหรือวิทยากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในขณะเดียวกันโรงเรียนผู้สูงอายุก็เป็นพื้นที่ให้ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพโดยการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าสู่ชุมชนต่อไป นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงกรอบแนวคิดโรงเรียนผู้สูงอายุ แนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ และปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุไว้ดังนี้

กรอบแนวคิดโรงเรียนผู้สูงอายุ

การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในระยะแรกเป็นการรวมกลุ่มเพื่อพบปะพูดคุยกัน หลังจากนั้นจึงค่อย ๆ มีรูปแบบที่ชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สูงอายุมากขึ้น โดยดำเนินการภายใต้แนวคิดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้รวมถึงพัฒนาทักษะในการดูแลตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุซึ่งมีพื้นฐานแนวคิดที่ว่า ผู้สูงอายุมีคุณค่าและมีศักยภาพ ควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุน

ให้มีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้สังคม และส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้สูงอายุเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้สูงอายุ สารการเรียนรู้จะต้องทำให้ผู้สูงอายุสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตปัจจุบัน เพิ่มโอกาสในการรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน ซึ่งการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นไปในลักษณะแบบมีส่วนร่วมโดยทุกภาคส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง และร่วมดำเนินงาน โดยเน้นการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสุข ทักษะในการดูแลตนเอง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ ความต้องการของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นตัวกำหนดตารางกิจกรรมในแต่ละสัปดาห์ไว้อย่างชัดเจน ระยะเวลาการเรียนอาจเป็นตลอดปีหรือเปิดเป็นช่วงเวลาตามหลักสูตรที่จัดอบรม หรือในส่วนใหญ่อาจจัดสัปดาห์ละ 1 วัน ก็ได้ โดยมีตัวแบบ (Model) โรงเรียนผู้สูงอายุ ดังภาพประกอบ 9

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ภาพประกอบ 9 ตัวแบบ (Model) โรงเรียนผู้สูงอายุ

ที่มา : กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. ออนไลน์. 2559)

โครงสร้างและแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ

โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย

1. ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ การตั้งที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นกลยุทธ์ในการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้มีส่วนร่วมในการรับรู้การดำเนินงานของโรงเรียน และเป็น “ใบเบิกทาง” ให้แก่การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งมีผลต่อการสร้างความน่าเชื่อถือในการทำงาน และถือเป็นการสร้างพันธมิตรในการทำงานชั้นเยี่ยม ที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุ อาจเป็นฝ่ายส่งเสริมฝ่ายบริหาร เช่น นายอำเภอ ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการหรือข้าราชการเกษียณ เป็นต้น

2. ครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ องค์กรประกอบนี้เป็นส่วนสำคัญมากและถือเป็น “หัวใจ” ของการขับเคลื่อนงาน ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เป็นแกนนำที่เป็นผู้ริเริ่มงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ ในแต่ละพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน เป็นผู้มีความสำคัญในการประสานงานและรังสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

3. คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน ถือเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขของความสำเร็จเพราะกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ การกำหนดจำนวนคณะกรรมการหรือแกนนำร่วมขับเคลื่อนขึ้นอยู่กับ การแบ่งหน้าที่ หรือแบ่งงานภายในโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่ง

4. ทีมวิทยากรจิตอาสา เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นประการหนึ่งของโรงเรียนผู้สูงอายุเพราะใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีเป็นตัวตั้งขับเคลื่อน ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น วิทยากรจากสมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน ข้าราชการบำนาญ พระสงฆ์ รวมถึงการขอความอนุเคราะห์วิทยากรจิตอาสาจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งในลักษณะเครือข่ายทางสังคม เช่น ศูนย์การศึกษาอกระบบ ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

สำหรับแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับองค์กรประกอบหลายประการด้วยกัน ซึ่งขั้นตอนการดำเนินงานพอสรุปได้ดังนี้

1. ประชุมประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในพื้นที่
2. คัดเลือกและแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงาน โรงเรียนผู้สูงอายุ
3. จัดทำแผนขั้นตอนในการดำเนินงาน
4. จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ
5. ขับเคลื่อนการดำเนินงาน

6. ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ประกอบด้วย หลัก 5 ก ดังนี้

1. กลุ่ม การรวมกลุ่มของผู้สูงอายุอยู่ในรูปแบบของกลุ่มแกนนำ คณะทำงาน กลุ่มสมาชิก หรือกลุ่มนักเรียนผู้สูงอายุซึ่งเป็นเป้าหมายของการทำงาน ส่วนกลยุทธ์ที่ใช้ในการสร้างความสัมพันธ์ก่อนสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น การเปิดรับสมัครสมาชิกหรือนักเรียนผู้สูงอายุ การขยายตัวจากกลุ่มเดิมที่เคยอยู่ในชุมชน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ รวมทั้งการสร้างสัญลักษณ์ของกลุ่มสมาชิก ได้แก่ ตราสัญลักษณ์โรงเรียนผู้สูงอายุ เสื้อสัญลักษณ์ของนักเรียนผู้สูงอายุ เป็นต้น

2. กรรมการ ถือเป็นตัวแทนของสมาชิกกลุ่มซึ่งทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ ควรสร้างกระบวนการคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ดังกล่าว แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ช่วยกันขับเคลื่อนการทำงานให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพ

3. กติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน ควรเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในโรงเรียนผู้สูงอายุเสมือนหนึ่งเป็นสัญญาใจที่มีต่อกันว่าจะร่วมกันยึดถือและปฏิบัติตาม ซึ่งจะเป็แนวทางที่ทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุมีทิศทางการทำงานที่ชัดเจน ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการชุดใหม่ แต่ก็ยังคงมีแนวทางการทำงานแบบเดิมและพัฒนาต่อยอดได้

4. กิจกรรม ในระยะเริ่มแรกมุ่งเน้นไปที่การสร้างกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ซับซ้อน เช่น การนัดหมายพบปะกันทุกเดือน มีกิจกรรมร้องเพลง กิจกรรมนันทนาการรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็กและเยาวชน หรือการรวมกลุ่มออกกำลังกาย เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นจึงเคลื่อนไปสู่การทำกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เช่น การบูรณาการโรงเรียนผู้สูงอายุเข้ากับการทำงานของ “ธนาคารความดี”

5. กองทุน การขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นอย่างมั่นคง จำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการหางบประมาณเพื่อการดำเนินงานด้วยตนเอง วิธีการหางบประมาณเข้ากองทุนของกลุ่มอาจจำแนกเป็น การสร้างกองทุนของตนเอง การเก็บเงินค่าสมาชิก การขอรับบริจาคผู้มีจิตศรัทธา การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม การเขียน โครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานแหล่งทุนต่าง ๆ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนสุขภาพตำบล สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด เป็นต้น

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ

การวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จ (CSF Analysis) เป็นสิ่งที่องค์การต้องให้ความสำคัญเพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการยกระดับผลการดำเนินงานให้สูงขึ้น (Higher Performance) สำหรับปัจจัยแห่งความสำเร็จของการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุมีอยู่ด้วยกัน 6 ประการ ได้แก่

1. มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ทุ่มเท เสียสละ และมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งของความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผู้สูงอายุหรือผู้นำทางด้านจิตใจ เช่น พระภิกษุ เพราะมีผลโดยตรงต่อการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นทั้งแก่ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกของ โรงเรียน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือและการสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน

2. มีเป้าหมายที่ชัดเจนและมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนถือเป็นการกำหนดทิศทางการทำงานที่สร้างความเข้าใจร่วมกันในหมู่คณะกรรมการหรือแกนนำซึ่งจะเป็นพลังที่เข้มแข็งในการทำงานร่วมกัน ส่วนการจัดให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นประจำนั้นเป็นกลไกในการเชื่อมโยงประสานความเป็นกลุ่มและความเป็นชุมชนของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุ

3. มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน กลไกที่ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมทั้งในลักษณะแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมประจำเดือน การสร้างเวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมกันดำเนินงาน

4. มีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง อาจพิจารณาได้ 2 ระดับ คือ การสร้างเครือข่ายทางสังคมภายในกลุ่มหรือในหมู่สมาชิกของโรงเรียนผู้สูงอายุด้วยกัน เช่น ในรูปแบบคณะกรรมการ หรือการมีตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน และการให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกเพื่อประสานพลังในการทำงานร่วมกัน

5. มีการเรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการทบทวนตนเองและสรุปบทเรียนในการทำงานเป็นระยะ ๆ เรียนรู้จุดแข็ง จุดอ่อน ประเด็นที่ควรพัฒนาให้ดีขึ้นและนำมาพัฒนากระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง

6. มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่งเสริม การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น งบประมาณ บุคลากร สถานที่ตั้งเครือข่าย เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้เกิดขึ้นและดำเนินการไปอย่างราบรื่น

สรุปได้ว่า โรงเรียนผู้สูงอายุจัดตั้งขึ้นเพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกันภายใต้การดำเนินงานของทุกภาคส่วนในอันที่จะส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยคำนึงถึงบริบทของพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุในชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยต่างประเทศ

ดีแลนนี่ (Delaney, 2000 : 2349) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์ประชุมของคณะกรรมการ โรงเรียนและการสัมภาษณ์ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 6 คน และใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อสำรวจความต้องการของผู้ปกครองในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้บริหารเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ แต่ถ้าผู้บริหารการศึกษาปฏิเสธการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองก็จะทำให้โรงเรียนแยกตัวออกจากชุมชนและจะได้รับการสนับสนุนด้านการศึกษาจากชุมชนลดน้อยลง

ออสโตรว์ (Ostrow, 2002 : 4355) ได้ศึกษาผลของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองต่อผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนซึ่งเป็นบุตรหลานของผู้อพยพชาวเอลซัลวาดอร์และชาวคิวเมมาลา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานภายใต้รูปแบบคณะกรรมการสถานศึกษาซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการบริหารงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

โกลด์ (Gold, 2010 : 295) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน ผู้ปกครอง และนักการศึกษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาในรัฐฟิลาเดลเฟีย ผลการวิจัยพบว่า การจัดการของชุมชนสามารถเป็นสื่อกลางระหว่างผู้ปกครองกับโรงเรียนเพื่อเป้าหมายในการเสริมสร้างการอ่านออกเขียนได้และการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน อีกทั้งผู้ปกครองยังได้รับความรู้เกี่ยวกับชุมชน ทั้งนี้ การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างผู้ปกครองกับนักการศึกษาจะช่วยให้เกิดคุณค่าในด้านสังคมและวัฒนธรรมแก่โรงเรียน

โทมโปลเลา และคณะ (Thomopoulou and et al. 2010 : 13 - 28) ได้ศึกษาความแตกต่างระหว่างคุณภาพชีวิตและความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความแตกต่างระหว่างคุณภาพชีวิตและความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุจำแนกตามช่วงอายุ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุชาวกรีกที่มีอายุตั้งแต่ 60 - 93 ปี จำนวน 180 คน เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานและแบบวัดคุณภาพชีวิต จำแนกออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ด้านจิตใจ และด้านครอบครัว แบบวัดคุณภาพชีวิตเป็นมาตรวัดประมาณค่า 6 ระดับตั้งแต่สำคัญน้อยที่สุดจนถึงสำคัญมากที่สุด ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นรายด้านเท่ากับ 0.88 0.74 0.77 และ 0.76 ตามลำดับ ส่วนแบบวัดความโดดเดี่ยว

เป็นมาตรวัดประมาณค่า 4 ระดับ ตั้งแต่ตลอดเวลาจนถึงไม่เคยเกิดขึ้นซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.85 ผลการวิจัย พบว่า 1) กลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น เพศชาย 120 คน และเป็นเพศหญิง 60 คน ช่วงอายุ 60 - 74 ปี จำนวน 100 คน และตั้งแต่ 75 ปีขึ้นไป จำนวน 80 คน มีสถานภาพสมรส จำนวน 118 คน หย่าร้าง จำนวน 9 คน และเป็นหม้าย จำนวน 53 คน 2) ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเพศชายสูงกว่าเพศหญิง 3) ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ 60 - 74 ปี สูงกว่าผู้สูงอายุตั้งแต่ 75 ปีขึ้นไป 4) ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่สมรสแล้วสูงกว่าผู้สูงอายุที่ยังไม่สมรส และผู้สูงอายุที่ยังไม่สมรสมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าผู้สูงอายุที่เป็นหม้าย 5) ระดับความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุเพศหญิงสูงกว่าเพศชาย 6) ผู้สูงอายุที่สมรสแล้วและยังมีการติดต่อกับญาติพี่น้องจะมีความโดดเดี่ยวน้อยกว่าผู้สูงอายุที่ยังไม่สมรสและผู้สูงอายุที่เป็นหม้าย นอกจากนี้ ผู้สูงอายุเพศหญิงที่เป็นหม้ายจะมีความกดดันทางจิตใจจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักอย่างชัดเจน

งานวิจัยในประเทศ

ยุพิน ทรัพย์แก้ว (2559 : 25 - 39) ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุของศูนย์ความเป็นเลิศด้านการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุของศูนย์ความเป็นเลิศด้านการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครศรีธรรมราช กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุที่ผ่านหลักสูตรของโรงเรียนผู้สูงอายุจากชุมชนอำเภอพระพรหมและชุมชนเทศบาลนคร นครศรีธรรมราช จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามชนิดมาตรวัดประมาณค่า 5 ระดับ ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.84 และแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างในการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ผลการวิจัยพบว่า ระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่ผ่านหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 93.33 และจากการถอดบทเรียน พบว่า 1) ด้านร่างกาย ผู้สูงอายุมีความรู้ในการดูแลสุขภาพและสามารถดูแลตัวเองได้ ไม่เป็นภาระของลูกหลาน การเจ็บป่วยเรื้อรังต่าง ๆ มีอาการดีขึ้น 2) ด้านจิตใจ ผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจ มั่นใจ ความจำและสมาธิดีขึ้น 3) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุคนอื่นมากขึ้น มีความสุข และสบายใจที่ได้ร่วมกิจกรรมด้วยกัน และ 4) ด้านสิ่งแวดล้อม ผู้สูงอายุได้รับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ ได้ร่วมกิจกรรมกับผู้อื่น และมีการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น

ยุธธร จีนา และรมิตา จีนา (2560 : 786 - 792) ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา : โรงเรียนเปี่ยมสุข เทศบาลตำบลสันโป่ง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โรงเรียนเปี่ยมสุข เทศบาลตำบลสันโป่ง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ผู้บริหารเทศบาล ตำบลสันโป่ง ผู้บริหารโรงเรียนเปี่ยมสุข ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรม โรงเรียนเปี่ยมสุข และผู้สูงอายุที่เป็นนักเรียนโรงเรียนเปี่ยมสุข จำนวนทั้งสิ้น 28 คน โดยใช้การ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโรงเรียน การวิเคราะห์ข้อมูลพิจารณา จากความสอดคล้องและความถูกต้องของข้อมูลโดยวิธีสามเส้า การวิเคราะห์เนื้อหา และการสร้าง ข้อสรุปแบบอุปนัย ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตผู้สูงอายุเกิดจากความร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ เทศบาลตำบลสันโป่ง คณะสงฆ์ตำบลสันโป่ง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ผู้นำชุมชน และชมรมผู้สูงอายุในตำบล สันโป่ง 2) รูปแบบการจัดกิจกรรมของโรงเรียนเปี่ยมสุข สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ทุกวันศุกร์ เพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุใน 4 มิติ ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ โดยผู้สูงอายุมีความพึงพอใจ สนุกสนาน ให้ความร่วมมือช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ร่วมเสนอความคิดเห็น และมีความสุขทุกครั้งที่ได้ร่วมทำกิจกรรมโรงเรียนเปี่ยมสุข 3) รูปแบบความยั่งยืนของการพัฒนา คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโรงเรียนเปี่ยมสุข สำหรับปัจจัยความยั่งยืน ประกอบด้วย ภาวะผู้นำและ ความเข้มแข็งของแกนนำผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถ การให้ความร่วมมือของผู้สูงอายุ โรงเรียนเปี่ยมสุข การให้ความสำคัญและได้รับการสนับสนุนจากนายกเทศมนตรี ผู้บริหาร เทศบาลตำบลสันโป่ง ผู้นำชุมชน หน่วยงานองค์กรภาครัฐทั้งในและนอกชุมชน ตลอดจน การบริหารจัดการโรงเรียนเปี่ยมสุขที่เป็นระบบโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

ลิจิตา เฉลิมพลโยธินและคณะ (2561 : 3280) ได้ศึกษาปัจจัยด้านการประกอบอาชีพที่ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยด้านการประกอบอาชีพที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุใน ตำบลแหลม ใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธีการรูปแบบคู่ขนาน กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ จำนวน 256 คน ใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม วิธีการเชิงคุณภาพใช้วิธีการ สทนากลุ่ม (Focus Group) เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง จำนวน 8 คน เครื่องมือที่ใช้ในการ วิจัย คือ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์กึ่ง โครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้การ วิเคราะห์สมการถดถอยเชิงพหุและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ และใช้การเปรียบเทียบรายประเด็นในรูปแบบตารางสรุปผล โดยนำเฉพาะประเด็นที่สอดคล้องกัน

ทั้งสองวิธีการมาอภิปรายผลตามรูปแบบการวิจัยแบบกลุ่มชน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการประกอบอาชีพที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่สอดคล้องกันทั้งสองวิธีการ ได้แก่ ปัจจัยด้านความสนใจ และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม โดยผลวิจัยเชิงปริมาณมีอิทธิพล เท่ากับ .355 และ .324 ตามลำดับ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า เมื่อผู้สูงอายุได้ประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของตนเองและกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน และได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนร่วมดำเนินงาน ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานร่วมกันแล้ว จะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในมิติสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม

เกศสุดา โภคานิตย์ และคณะ (2562 : 1) ได้ศึกษาบทบาทผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม เทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการ 2) ศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการ และ 3) หาแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการ โรงเรียนของผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ นายกเทศมนตรี รองนายกเทศมนตรี ที่ปรึกษานายกเทศมนตรี คณะกรรมการดำเนินงาน โรงเรียนผู้สูงอายุ บุคลากร ผู้นำชุมชนทั้ง 9 ชุมชน และนักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุ รวมทั้งสิ้นจำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการ โรงเรียนผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม พบว่า ด้านการบริหาร ผู้นำท้องถิ่นมีแนวคิดในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุ ด้วยการเข้าไปดูแลและสนับสนุนด้านบุคลากร ด้านวัสดุ อุปกรณ์ ด้านสถานที่ และค่าสาธารณูปการ ด้านการวางแผน ผู้นำท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้านการวางแผน เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรม โดยการนำนักเรียนผู้สูงอายุทำกิจกรรมร่วมกับภาคีเครือข่าย หรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ด้านการตอบสนองนโยบายภาครัฐเป็นการตอบสนองนโยบายภาครัฐในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ 2) สภาพปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการ โรงเรียนของผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม พบว่า ด้านการบริหารด้านการวางแผน และด้านการจัดกิจกรรม มีความเชื่อมโยงกับงบประมาณทั้งสิ้น ซึ่งโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้วประสบปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอในการบริหารจัดการ อีกทั้งตามระเบียบเทศบาลไม่สามารถจัดตั้งงบประมาณของโรงเรียนผู้สูงอายุได้ ปัญหาดังกล่าวได้มีผลกระทบกับวัสดุ อุปกรณ์ หรือสื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ ส่งผลให้การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมมีอุปสรรคต่างๆ อย่างไรก็ตาม ยังมีหน่วยงานภายนอกหรือหน่วยงานที่เข้ามาตรวจเยี่ยมมอบเงินทุนให้ 3) แนวทางแก้ไขปัญหา และอุปสรรคของผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการ โรงเรียนของผู้สูงอายุ พบว่า ด้านการบริหารตาม

ระเบียบของเทศบาลตำบลบ้านคำหมื่นแล้ว ไม่สามารถจัดตั้งงบประมาณของโรงเรียนผู้สูงอายุได้ ผู้นำท้องถิ่นแก้ไขปัญหาด้วยการให้บุคลากรของเทศบาลเข้าไปช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ส่วนด้านการวางแผนคณะกรรมการดำเนินการ โรงเรียนผู้สูงอายุ มีการประเมินนักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุ ก่อนและหลังเข้าเรียนว่ามีศักยภาพอย่างไร และด้านการจัดกิจกรรม มีการจัดกิจกรรมและประยุกต์ให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ เช่น ด้านวิชาการ ด้านวิชาชีพ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการต่อยอดและพัฒนาสินค้าเพื่อจำหน่าย

พระครูสิทธิภุชสี (ภุชสี ติสฺสวโร) (2563 : 159) ได้ศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุกับการเรียนรู้พัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุกับการเรียนรู้พัฒนาคุณภาพชีวิต จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันสภาพแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคม เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ส่งผลให้ภาระพึ่งพิงของประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้น การดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ หากไม่มีการเตรียมความพร้อมที่เหมาะสม แม้ประชากรสูงอายุมียุขยืนยาว แต่มิได้หมายความว่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเหล่านั้นดีตามไปด้วย เนื่องจากปัจจัยสภาพร่างกายที่ทรุดโทรม สภาพแวดล้อมที่แออัด สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากระบบครอบครัวขยาย กลายเป็นระบบครอบครัวเดี่ยว วัฒนธรรมการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวลดน้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งมากขึ้น ดังนั้นประเทศไทยต้องเตรียมความพร้อมในการก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่นของประเทศ มาตรฐานสากลซึ่งหมายความว่าประเทศไทยต้องมีการเตรียมการด้านเศรษฐกิจ สังคมและด้านการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุเพื่อรับกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โรงเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน จะทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคม และมีความสุขในบั้นปลายของชีวิต

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยอาศัยเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน สถาบัน มูลนิธิ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทำให้สังคมตระหนักถึงการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุในการเผชิญกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่ท้าทายซึ่งส่งผลต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก